

Přítomnost

ROČNÍK XIII

V PRAZE 28. ŘÍJNA 1936

ZA KČ 2.—

Konec míru versailleského

R. PROCHÁZKA

Slovo „bolševik“ a jeho odvozeniny

FR. LANGER

Komunisté a 28. říjen

Z. SMETÁČEK

Fantom opery

FR. WARSCHAUER

Rodina s láskou a bez lásky

HANUŠ SACHS

Otevřený dopis Karlu Horkému, redaktoru „Fronty“

E. F. BURIAN

Děláme tajnou zahraniční politiku? — Na řadě je Karel Radek...

Veřejní zaměstnanci a hospodářská politika — Tak jsme si to nepředstavovali

Prostě o knihách

25 hal.

*Pro ty, kteří chtějí
dobrou a levnou cigaretu*

ČSL. TABÁKOVÁ REŽIE

KLUB PŘÍTOMNOST

sekretariát a klubovní místnost v Praze XI., budova
Všeobecného pensijního ústavu (vých. vchod), tel. 355-23

Pravidelné debatní večery ve středu v 19.30 hod.

Réferují: 4. XI. Dr. Rudolf Procházka:

Nové proudy a nová skupení v současné mezinárodní politice.

11 XI. Dr. Václav Bouček:

Ústavní vývoj evropských států po válce.

13. XI.

ve výstavních sálech Obecního domu promluví

Josef Šíma o malířství.

Další klubovní večer Přítomnosti dne 21. X. 1936 byl zahájen přednáškou p. poslance Ríchtra.

Hned v úvodě vzpomněl přednášející brožuru plukovníka Moravce, který poukazuje na to, že Československo jest protivním nárazníkovým bodem německé expanze. Československo se proti možnému nebezpečí muselo zabezpečiti politickou kolektivních paktů, a kromě těchto t. n. egoistických zdájmů se snažilo zařaditi se vždy také do rámce vyšších mravně politických zdájmů. Min. Dostálek ve svém projevu poukázal na to, že československý automobilismus pro případ obrany není dostatečný. Hybnost armády závisí především na jejím motorovém potenciálu, pak na kvalitě železnic a silnic. Už Ludendorff vystihl slovy „Vítězství dohody ve válce jest vítězstvím francouzského automobilismu“, význam motorisace a Francie zvýšila počet vozů ze 6—92.000. Německo poučeno zkušeností za světové vál-

ky buduje svůj motorový průmysl s neobyčejnou intenzitou, což dokazuje statistika poměru motorových vozidel Německa ve srovnání s Československem. Původně tento poměr byl 1:10, pak 1:15. — 1:21, a dnes 1:41. Co brání varůstě československému automobilovému průmyslu, jsou především vysoká cla na vozy cizí, vysoká cena pohonných látek vysoké ceny domácích vozů a konečně stanovisko železnic vůči motorismu. Jest nutno také zlepšiti kvalitu silnic, 70% státních silnic jest ve stavu dobrém, zbývajících 30% však ve stavu velice špatném. Máme také 61.000 km okresních silnic, z nichž abývá upravených 56.000 km. Automobilism jest však také sociální potřebou a proto jest povinností umožňovati úkoj této potřeby. Po přednášce byla zahájena debata velice rušná, jejíž vysoká úroveň byla naprosto zaručena debatěry tak kulturně upravenými a tématem tak obznanými jako Ing. Kovařík a Loskot.

OBSAH 42. ČÍSLA PŘÍTOMNOSTI: KAREL ČAPEK: Duch poznání a duch ovládnání. — ECONOMICUS: Je konec krise? — K. FRIC: Komunistické nebezpečí se manikýruje. — VÁCLAV KOVÁŘ: Hra na slepou bábu. — A. H. BAAR: Od abstraktního umění ke skutečnosti. — F. SÁTORA: Kdyby nás napadli ze vzduchu... — Rozpaky s fotografií. — Vázané nebo volné lihové hospodářství? — Volby na železnicích. — Tak co tedy máme dělat? — Proti komunistům? — Zemědělníci a technika.

Přítomnost

za redakci odpovídá **Ferd. Peroutka**

nezávislý týdeník

vychází ve středu v nakladatelství

FR. BOROVÝ V PRAZE II., NÁRODNÍ TRÍDA 18

Telefon číslo 394-51 až 54 • Účet poštovní spořitelny číslo 35.622. • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • Předplatné na rok Kč 100.—, na půl roku Kč 50.—, na čtvrt roku Kč 25.—, jednotlivá čísla Kč 2.— • Užívání nov. známek povoleno řed. počt a tel. v Praze č. 13301-24-VI z 10. 1. 1924 • Podací úřad Praha 25

TISKEM KNIHTISKÁRNY O R B I S, PRAHA XII., FOCHOVA TRÍDA Č. 62

Konec míru versailleského

Bude válka?

Již od loňska se říká, celkem právem, že z míru versailleského nezbyvá nic než ustanovení teritoriální. Nadepisují-li tedy „Konec míru versailleského“, musím si pospíšet s vysvětlením, že tím nemyslím, že by dnes i tyto byly v podstatě ztraceny. Změny územní se nedají provádět jednostranně. Na to upozornil sám Hitler, když po roztrhání páté části smlouvy (o německém odzbrojení) a za napětí s Litvou vznikly obavy, že dojde náhle také k takovému fait accompli s Klajpedou, Gdanskem nebo dokonce i s Rakouskem. Vynutit lze takové věci jen válkou — a dohodnout se o nich bylo možno jen podle určité koncepce právě toho míru versailleského, který končí podle koncepce, která nikdy nevešla v život.

A nyní končí i ta poněkud odlišná, která se po sedmáct let uplatňovala. Začíná něco nového, o čem ještě nelze říci, bude-li to horší či lepší než dříve, ale rozhodně nastává tu v L. P. 1936 hluboká proměna v poválečných dějinách Evropy. Nebude tato nová perioda jednou nazvána zas předválečnou? Zatím nic neopravňuje k takové domněnce, která je docela libovolnou, třeba psychologicky lehkou pochopitelnou. Posuzováno věcně jeví se však dnes násilné řešení, válka, vzdálenější, nepravděpodobnější, než před dvěma nebo třemi lety. Habeší vybilu se mnoho napětí, které bylo v Evropě nahromaděno, právě z toho rozpadání se systému versailleského, a pod vlivem nových skutečností a zkušeností došlo k přeskupení a přesunům sil, jež brání dnes tomu, aby kdokoli mohl myslit na „krátké rozhodnutí“ válkou. Nutí naopak všechny do kompromisu přinášejícího mír — jenže mír stále labilní, nejistý na rozdíl od toho míru organizovaného, kontrolovaného a konstruktivního, který byl v programu versailleském. To je třeba předeslat a v tomto smyslu možno mluvit o konci toho, co bylo zárovně ideovou koncepcí a mocenskou soustavou mezinárodní politiky a o konci jisté historické periody.

Dvojitá cesta.

Po válce světové otevírala se Evropě dvojitá vyhlídka a dvojitá cesta: buď serie odvetných válek nebo nový politický řád, přesněji řečeno, teprve, konečně, také mezinárodně politický řád místo dosavadní volné hry politických sil, tedy také jakési řízené hospodářství v mezinárodní politice. Liberalismus byl na každý způsob myšlenkově překonán i zde. Ponechat svět volné hře znamenalo při tom rozvratu a zdivočení válkou, ponechat jej zmatku a barbarství. Liberalismus znamenal anarchii. Odtud vznikla myšlenka Společnosti národů a její Úmluva. Svět měl být uveden do mezí spořádaného vývoje. Byl to nesmírně smělý plán, ale, poněvadž se obecně cítilo, že je nutný, považoval se také za možný. Pokusy o pevný pořádek po velkých válkách se v dějinách opakují, ale zde ne-

mělo jít jen o zajištění toho určitého, právě sjednaného míru z r. 1919, nýbrž o zajištění míru vůbec, nejen o ten konkrétní pořádek, status quo versailleský, nýbrž o pořádek vůbec, poněvadž tentokrát bylo jasnější než kdykoliv dříve, že jakákoli strohost, tvrdost, neschopnost včasné adaptace a pochopení měnících se podmínek může býti osudná, a že každá snaha udržet trvale situaci, vytvořenou shodou okolností, vítězstvím nesourodé koalice z let 1917—19, je marná a škodlivá. Tato situace byla vlastně jen velikou příležitostí světa, byla určena státi se východiskem té smělé a slibné politiky, narýsované v Úmluvě Společnosti národů. Nebude-li dosti pochopení, dobré vůle nebo prostředků provádět tuto správnou politiku, jde svět vstříc těžším problémům a dobám, nežli již zažil.

Nutno konstatovat, že nebylo opravdu ani dosti pochopení, ani dobré vůle, ani prostředků na žádné straně. Především selhala Amerika, pak Francie podlehla úzkostlivému lpění na liteře smlouvy a udržování status quo, tedy tomu, čeho se bylo varovati, a Německo se vrhlo na soustavnou sabotáž celého mírového díla a propadlo vášnivě nenávisti ke všemu a ke všem, co s tím měli něco společného. Bez americké účasti, bez americké autority, a řekněme přímo, bez americké obětavosti stalo se dílo předem problematické. Po tom, jak to dopadlo s prezidentem Wilsonem, bylo ovšem již čirou utopií sledovat integrální uplatnění paktu, a nikdo nemůže vytýkat, že Společnost národů nebyla docela tím, čím původně měla býti, ale jedno zůstávalo pravda, ať již podmínky mírové práce po válce byly příznivé či nepříznivé: stav roku 1919 byl trvale neudržitelný a ponechat jeho budoucnost volné hře sil znamenalo ohrožovat nejvíce jak tento status sám, tak mír národů. Bylo třeba si uvědomit, že takový a tak velký národ, jako jsou Němci (posílení po rozbití Rakousko-Uherska ještě uvolněnými šesti miliony Rakušanů) vrátí se dříve či později, tím či oním způsobem, k moci a že vše bude záležet na tom, jak bude v té době vypadat, morálně i materiálně, Německo, a jak bude vypadat Evropa, svět. Bylo třeba starat se ze všech sil, soustavně a záměrně, aby se plně využilo času, těch nějakých deset, patnáct, dvacet let, které máme k dispozici převahou zbraní, mocenskou situací válkou vytvořenou. Tuto situaci nebudeme mít stále, ale mezitím možno vytvořit něco jiného: možno vytvořit nové Německo a novou Evropu, nový pořádek světový. Ovšem, že byli od počátku skeptikové, kteří říkali: Němec jako Němec. Němec nikdy loyálně nepřijme porážku a chvalitebně se nepodřídí. Socialisti a nacionalisti, republika, monarchie či diktatura, to je všechno jedno, a kdyby snad nakrásně ti sociální demokrati a centristi chtěli se podrobit, jen by se diskreditovali a byli by smeteni. Dobrá, tady je třeba se domluvit. Nešlo, t. j. nemělo jíti, o loyální podrobení se, nýbrž o loyální spolupráci na

vytváření nového mezinárodního řádu, v němž Německo bude naprosto rovnoprávným členem. Když se od představitelů republikánského Německa žádalo, aby se spokojili se stavem porážky a přizpůsobili se mentalitě porážky, pak to ovšem nemohlo dopadnout jinak, než jak to dopadlo: musil přijít někdo, kdo hlásal a sliboval překonání poraženectví i porážky samotné.

Šlo se špatně.

Není pochyby, že to vyžadovalo jistého myšlenkového napětí a politické odvahy. Německu bylo by se musilo povolit v podstatě ne méně, nežli si nyní Hitler opatřil sám. Po té stránce by se na tom tedy nebylo nic vydělalo. Ale jaký je v tom rozdíl, poskytneli se velkému národu rovné právo a vrátí jeho stará síla do brovolně, na cestě poctivého vyjednávání, nebo jestli si je vyvzdoruje a vpravdě do bude proti nepříteli a krajnímu odporu! Německo bylo by pravděpodobně v prvním případě zůstalo demokratickou republikou, převahou civilní, občanskou, střízlivou ve společenství myšlenkovém i praktickém s ostatní Evropou. Ta mystika a ten dynamismus, ta autarkie, nedůvěra (aktivně i pasivně), které je dnes vyznačují, nebyly by vůbec našly podmínky vzniku a vzrůstu. Lze přímo statisticky dokázat, že Hitler šel paralelně nahoru či dolů, podle toho, jak se Německu dařilo připojení k proudu, či naopak, jak bylo z něho zas vylučováno, osamocováno a stlačováno. A co je stejně významné: kdyby se bylo podařilo vyrovnat se poctivě s Německem, vrátit mu jeho postavení a umožnit prosperitu, jemu i nám, byl by mezitím vznikl také ten řád organizovaného míru a bezpečnosti, který byl úkolem Společnosti národů, byla by vznikla skutečná Společnost národů, z toho, co bylo původně programem a dnes je stínem toho, co býti má.

Realisace Společnosti národů záležela na provedení obecného odzbrojení, t. j. vyrovnání mocenských podmínek, stanovení určitých zákonitě vymezených poměrů ve výzbroji států, cestou snížení výzbroje států vysoce vyzbrojených, jejich přiblížení se státům, odzbrojeným mírovými smlouvami. To se rozumí, že odzbrojení poražených nebylo nikdy dokonale provedeno, a že zjištění a zachování správných poměrů ve výzbroji poskytuje technicky velké potíže, ale dlouhá doba a nesmírné náklady, které vyžaduje nynější zbrojení a které si vyžádalo zejména právě zbrojení německé (a pořád ještě není na výši), poučuje nás názorně, jak přehnané byly ty obavy z německého vyzbrojení, a co bychom si byli ušetřili (nejen finančně), kdybychom byli včas přijali jakoukoli úpravu, třeba sebe skrovnější. Dnes je tu rovnoprávnost a rovnomocnost mezi vedoucími státy stejně, jako by byla bývala, kdyby se pro ni bylo něco udělalo v roce 1926, nebo 1932, nebo konečně 1934. Rozdíl je pouze v tom, že absolutní čísla jsou někdy několikrát vyšší, a že vydržování takové obranné inflace vyžaduje neúměrných obětí, které doslovně ožebračují národy. Při tom nechci jíti do podrobností a ukazovat, že i relativně mohli jsme míti jednotlivé poměry k eventuálním odpůrcům lepší, na čem záleží jen ten základní fakt sám, že jsou tu dnes nesmírné armády nutně ofensivně orientované v nezadržitelné vzestupné tendenci, tedy prostě zá v o d y ve zbro-

jení. A tím je dále dána i celková politická situace vzájemného podezření, ohrožení, nepřátelských aliancí a měnicích se kombinací, obecné nejistoty, obnovované paniky, neodhadnutelného a trvalého nebezpečí, situace, která vede opět jen ke stupňovanému „ochrannému“ zbrojení a blokům, uzavírání se jednoho proti druhému, zvrácené autarkii, úpadkům a bídě. Není mezinárodního pořádku, autority a bezpečnosti, je pravý opak toho všeho, co měla být a co měla provést Společnost národů.

Ženevský instinkt byl odsouzen k bezmoci a přiveden prostě ad absurdum od té chvíle, kdy byla rozbita konference odzbrojovací. Odzbrojení mělo jí dát tu exekutivu, které jinak dosáhnout nemohla. Mezinárodní armáda je chimerou, pokud neexistuje mezinárodní stát, mezinárodní občanské vědomí, mezinárodní národnost — což, jak patrně, je contradictio in adiecto. Rada Společnosti národů měla jedinou vyhlídku uplatnit svoji (a především už ziskat svoji) autoritu ve světě civilním, odzbrojeném, kde by nebylo státních individuí dosti mocných, aby mohly vzdorovat kolektivnímu nálezu. Jakmile se dopustilo, aby vybuchly silné, po zuby ozbrojené, diktátorské, t. j. všeho schopné a ke všemu pohotové státy, stala se ovšem Společnost národů pouhou Armádou spásy v Babyloně mezinárodní politiky, a je příliš lehké ji zesměšnit. Zabránit vzniku a vzrůstu fašismu nebylo však možno nějakým násilím, jak v případě německém, tak italském, nýbrž jedině včasným odzbrojením a realizací Společnosti národů podle jejího paktu.

Ztroskotání obranné aliance.

Na fašistické reakci má mnoho viny bolševismus, diktatura proletariátu, která byla první, na reakci německé francouzský nacionalismus, který se první spolehnul na zbraně a aliance. Když pak nakonec došlo spojenými silami francouzského nacionalismu a sovětské diktatury (která se stala komunistickým nacionalismem nebo nacionálním komunismem) k pohřbu všech nadějí na odzbrojení a k otevřenému pokusu proměnit Společnost národů ve velkou alianci — nebo nahradit ji „výhodným paktem“, bylo neštěstí hotovo. Přepjatý luk praskl. Může býti universální Společnost národů, ale nemůže být universální aliance. Barthou nemohl dostat pod jeden klobouk Rusy i Poláky, Rumuny, Jugoslávce, Italy a Angličany, a přinutit je, aby všichni trvale neměli nic jiného na starosti, než hlídat Německo. Tím bylo Polsko jen více přiřazeno k Německu, Itálie povzbuzena k dobrodružné výpravě do Afriky, vyvolán nový problém středomořský, Německu poskytnuta příležitost k definitivnímu osvobození a Společnost národů definitivně kompromitována.

Přitažení Ruska k Evropě, jeho vstup do Společnosti národů, co nejtěsnější spolupráce s ním, to vše bylo ovšem správné a žádoucí, docela v pořádku a v logice věcí, podle toho, co se dělo už předtím a současně jak uvnitř, tak v mezinárodní konstelaci Sovětského svazu. Rusko Stalínovo bylo odkázáno na defenzivu a potřebovalo mír. A při tom bylo ohroženo rozpínavostí germánskou

poznámky

Děláme tajnou zahraniční politiku?

V jednom článku, který se zabýval nynějšími polemikami o zahraniční politice, padla tato slova: „V poslední době vyřizujeme si některé domácí věci na veřejné ulici, ač by se měly vyříditi při zavřených dveřích v koalici poradách.“ Načež „Venkov“ vítězoslavně odpověděl:

„Po obnovení samostatnosti hlásila se naše zahraniční politika ke koncepci demokratické... Ohlašovala nové metody... varovala před tvořením spolků a bloků a žádala provádění demokratické politiky v tom smyslu, že nebude vyhazena pro některé vrstvy, nýbrž že bude pečlivě sledována a kontrolována celou naší veřejností, že nebudeme dělat politiku tajné diplomacie, nýbrž politiku demokratickou... Musí nyní překvapiti, když čteme názory, že zahraniční politiku možno vyřizovat za zavřenými dveřmi a že debata o koncepci naší zahraniční politiky je zbytečná... Po čem volá uvedený list není nic jiného, než čistá kabinetní, tajná zahraniční politika.“

od západu a japonskou od východu. Za takových okolností nemohlo být pochyby o upřímnosti jeho pacifismu a o podstatně konservativním jeho postoji v mezinárodní politice. Ale používati je k prodlužování politiky hlídání Německa, domnívat se, že bude tak možno paralyzovat novou německou sílu a nechat tudíž klidně odzbrojovací konferenci ztroskotat, spoléhat, že se tak bude možno přece jen vyhnout přímému dorozumění s Německem a velkému evropskému kompromisu, byl nešťastný nápad. Němcům poskytla se tak laciná záminka, aby jednak denuncovali Francii znovu z obklíčovací tendencí u Anglie, jednak sblížili se s Itálií pod titulem společné obrany proti pronikání „bolševického panslavismu“ do střední Evropy a na Balkán, a konečně, aby rozpoutali ohromnou světovou kampaň proti komunistickému nebezpečí, kterou „vojenská aliance franko-československo-ruská“ prý přináší celé západní civilizaci. Laval a Beneš se sice postarali, aby smlouvy se sověty byly nejen formálně bezvadné, nýbrž i v duchu a pravdě podřízené ženevskému a hlavně locarnskému paktu, to bylo však již málo platné, zejména když nejprve habešský konflikt a pak španělská občanská válka poskytly Německu celou řadu výtečných příležitostí a opěrných bodů, které jeho diplomacie obratně vytěžila.

Nesmíme si ostatně tajit, že také skutečný vývoj a určitá krise v sovětské politice a celkové komunistické ideové koncepci dodaly Německu pevnou basi a rezonanční desku pro jeho kampaň. Spolupráce vlády Stalinovy s kapitalistickým západem a důrazné sledování tendence k novému sovětskému nacionalismu a sovětské demokracie musily vyvolat určitou reakci v širokých řadách strany a III. internacionály. Zejména pak, když přišla těžká zkouška zápasu španělského proletariátu s vojenským fašismem, nemohla ruská proletářská veřejnost přirozeně snést, aby se z ohledu na spojence a jejich potřebu míru (a špatně tajenou obavu před bolševictvím) přihlíželo nečinně na ubíjení dělníků a ztrátu významné, přímo stěžejní pozice na západě. Sovětské Rusko musilo se v evropské politice rozejít s Francií, poněvadž také nemůže potlačit všechny své vlastní zřetele jen k vůli hlídání Německa, byť to byl také jeho svrchovaný zájem. Co dnes sověty dělají v otázce nevmešování se do věcí španělských, je — mutatis mutandis — totéž, co Itálie udělala s Habeší. Je to odchylnka, která zase jednou Německo posazuje na koně a činí dohodu s ním zároveň nutnější — i těžší. Německo, které připravilo nejprve konec reparacím, pak jednostranným odzbrojovacím klauzulím míru versailleského, pak Locarnu, pokud přinášelo omezení německé svrchovanosti v Porýní, ukončuje nyní všechnu vázanost, vznikající ze spojení Společnosti národů s mírem versailleským i s paktem locarnským, a je ochotno jednat jen zcela volně, podle své moci a podle svých vlastních potřeb, podle jediné přirozeno-právní zásady rovnováhy sil. Tak jsme se dostali po dvaadvaceti letech nejtěžších obětí a tragického myšlenkového úsilí šťastně tam, kde jsme byli před tím, a starý evropský koncert stává se ideálem evropské diplomacie.

Rudolf Procházka.

Na citátu je především zajímavé to, jak se naše první vládní strana psychologicky cítí nikoli ve vládě, nýbrž v opozici. Představte si jen: strana, která má ministerského předsedu a tři ministry, bez jejíhož vědomí a schválení se tedy ani ve vládě ani v koalici nic nemůže stát a také neděje, taková strana si stěžuje na tajnou politiku! Má snad k oněm čtyřem mužům, které vyslala jako své zástupce do vlády, tak málo důvěry, že jim nechce dovolit, aby za ni vyřizovali ve vládě věci, které se svou povahou opravdu nehodí pro tržiště a tím méně pro agitační demagogii? O takové straně opravdu nelze říci, že je v normálním stavu. Nějaký veliký zmatek se zmocnil myslí jejich příslušníků.

Člověku někdy mohou novinářské polemiky působit přímo fyzickou nevolnost. Tak na příklad, musí-li v demokratickém státě, kde ministr pravidelně informuje parlament o zahraniční politice vlády, kde jeho výklady schvaluje nejdříve vláda a potom sněmovní většina, čísti, že se dělá kabinetní politika. Nebo musí-li vyslechnout, jak strana, která vnáší nekázeň a zmatek do vládní většiny, nazývá své počínání příkladně demokratickým.

Tedy demokracie! Znamená to, že kdokoli si vzpomene, může svým tiskem vpadat vládě do zad a polemizovat nazdařbůh proti tomu, na čem se usnesli v koalici také jeho zástupci? Kam to už dospěl zmatek v těchto hlavách, že se něco takového může vydávat za příkladnou demokracii? Demokracie je především smysl pro ústavní postup. Svobodnými volbami jsme si zvolili parlament, jeho hlavní strany se ustavily v koalici a utvořily ze svých zástupců vládu, vláda se usnází a parlamentním způsobem vládne — tu snad je první demokratickou povinností příslušníků vládních stran a zejména vládních novin, aby vládu respektovaly a nepodvracely u veřejného mínění důvěru v její práci. Není-li někdo v agrární straně spokojen s tím, co vláda dělá, musí napřed pracovat uvnitř strany a přimět její předsednictvo nebo sjezd nebo jiný odpovědný orgán, aby se usnesl na jeho požadavcích. Když se to stane, musí zástupci agrární strany přednést toto usnesení v koalici nebo ve vládě. A když na ně koalice nepřistoupí, musí z toho celá strana vyvodit ústavní důsledky a buď se podřídit anebo vystoupit z vlády. A teprve když je v opozici, může si dělat, co chce, a agitovat, jak chce. To by bylo demokratické. Ale to, co nyní provozuje agrární tisk, je prostě anarchie.

Z. S.

Na řadě je Karel Radek...

Dnes, když se Karel Radek, jak se již dobře ví, ocitá v situaci těžší, než mu ji kdy poskytl jeho dobrodružný a pestrý život, bude naň jistě vzpomínáno v tisku, kladený na váhy všechna jeho „pro“ a „proti“. Tento marxistický písmák a sečtělý, bystrý teoretik, novinář, politik, informátor strany o západoevropské politice, kterou znal tak dobře, zlá huba, jejímž vtípím neušel ani nejméně postavený — dostal se zas jednou do nemilosti. Zrekapitulujme trochu jeho životopis. Kolikrát vlastně v nemilosti byl? Život jeho skýtá pohled na celou řadu poklesů a vzestupů co nejprudších. Dosud se z nich vždy vymotal.

Karel Radek — narozený 1885 ve Lvově — toho již dělal dost a dost. Učil se na universitách krakovské a bernské, seděl za revoluce roku 1905 přes rok ve vězení. Pracoval ne-

legálně v „Rudém praporu“, ústředním to orgánu polské a litevské strany, v stranických listech v Lipsku a Brémách, v „Social-Demokratu“ a kde ještě. Pak přichází válka, cesta do Švýcarska, cesta r. 1917 s Leninem a Zinověvem přes Německo, propagačně-tisková práce v Stokholmu — jest tehdy agentem ústředního výboru strany bolševiků. Konečně — říjen 1917, který znamená cestu do Ruska, účast na sjednání míru v Brestu, mnoho práce a — řízení středoevropského oddělení lidového komisařství zahraničních věcí. A zas německá revoluce, nelegální cesta do této země, vražda Luxemburgové a Libknechta, zatčení Radkova, návrat do Ruska, zvolení do Ústředního výboru. Je v presidiu Kominterny, je stále komandován do ciziny v jejich záležitostech. Ale r. 1924 není již zvolen ani do výboru strany, ani do výboru Kominterny. Prohřešil se tím, že podporoval pravé křídlo německé komunistické strany. A při tom všem píše, píše do „Pravdy“ a „Izvěstí“, a psal, jak víme, až do poslední chvíle do „Izvěstí“, i za procesu šestnácti, jehož obětí se nyní stal.

Hle úryvek jeho života... Byl a zůstává člověkem, jenž mnoho ví a je rozhodně jedním z nejlepších znalců Evropy v SSSR. I když je teoretikem a dogmatikem komunismu, nepodobá se onomu druhému člověku, také známému jako teoretikovi strany, také nikoliv bez poskvrny nyní, tomu, jemuž se tak rád dával přívlastek „zamilovaný žák Leninův“. Neboť Bucharina charakterisoval snad nejlépe jeho veliký učitel sám. V četných nepřilíh lichoživých poznámkách k známému Bucharinovu dílu „Ekonomika přechodného období“ připisal Lenin mezi jiným tato slova na okraj: „Sociologická scholastika“. Ale ani to není ještě vše. Bucharin býval také nejednou v úzkých. Avšak má ke své obraně dobrou zbraň. Roku 1920 řekl o něm zas Lenin toto: „Víme výborně, že každý člověk má své malé slabosti i velký člověk má své malé slabosti, mezi nimi i Bucharin. Když je slovíčko pěkně zakroucené, nemůže pro něj nebyť! Ale tato slabost, jak soudíme, je i jeho velkou silou. Jděte a dokažte mu, že to myslél tak a ne onak. Bucharin je tvor barokní. Zato mnoho se může snad dokázat strohému a suchému Radkovi, věcnému a špičatému.“

Chceme zde pouze připomenout na okraji případu Radkova dvě mínění o něm, zajímavá tím, kdo a kdy je vyslovil, a také charakteristická pro svou dobu. Bylo to na podzim roku 1920, kdy do rozbourené země přijela a s Leninem hodně mluvila stará komunistka Klára Zetkinová. Dva staří přátelé se zas jednou sešli a vášnivě prodebatovali situaci: mluvilo se mezi nimi o umění a občanské válce, mravnosti a revoluci. Lenin vypravoval Zetkinové, soudružce Kláře, jak jí říkal, věci, které později zaznamenala ve svých pamětech „O Leninovi“. Tehdy si zrovna povídali o polsko-sovětské válce a jejich následcích. Slovo patří Zetkinové.

„Seděl několik okamžiků mlčky, pohroužen do přemítání. — Ano, pravil konečně, v Polsku se stalo to, co se, snad stát muselo... přednosti Buděňého a jiných revolučních vojenských velitelů nemohly vyvážit naše chyby v ohledu vojenském a technickém a ještě méně, naše chybné politické rozpočty: naše naděje na revoluci v Polsku. Raček nám ostatně předpovídal, jak se vše odehraje, varoval nás. Strašlivě jsem se na něj vztékal, nadával mu defaitistů, ale v hlavním se ukázalo, že má pravdu. Zná lépe než my situaci na Západě a je nadaný. Je nám velmi užitečný. Nedávno jsem se s ním smířil během dlouhé politické rozprávky telefonické za hluboké noci, nebo za svítání. To se mi stává...“

Tu vyvstává před námi Lenin, který dovedl dělat velké tahy a který zas uměl udělat přes ně škrty, nezdařily-li se, a nehnat je až do absurdního konce. Ne nadarmo prý, podle svědectví mnoha lidí, opakoval si často a rád napoleonské heslo: „on s'engage et puis on verra“. Dovedl také otevřeně se přiznat ke své chybě, neboť na to měl dosti síly — a také v tom byl jeho veliký politický úspěch. Ano, to se mu stávalo.

Po smrti Leninově odešlo postupně mnoho jeho spolupracovníků a vrstevníků. Přicházejí noví lidé. Na XV. konferenci ruské komunistické strany referuje Stalin o opozičních sociálně-demokratických úchylných. Odvolává se neustále na Lenina a jiné marxistické veličiny, mluví vlastně a hájí hlavně věc zásadní pře, která nadělala za posledních deset let takové spousty v RKP. Obviňuje opozici z toho, že dokazuje nemarxističnost slavného hesla o možnosti vítězství socialismu v jedné zemi. Tehdy dostává mezi jinými co proto Kameněv, který „vzal na sebe „práci“ dokázat, že základní článek Leninův o vítězství socialismu v jedné zemi se prý netýká Ruska“. Mnohem jemněji se tu zachází s Bucharinem, který prý pouze „říká, že nelze si pléstí otázky budování socialismu s otázkami vytvoření garancí proti intervenci v naší zemi, otázky vnitřní s otázkami vnějšími“...

Ale nejvíce to odnesl, nejostřeji byl napomenut soudruh Raček. Zde je výtazek, věnovaný cele jemu: „Máme dokument, mluvící o tom, že soudruh Raček se chichotal a vysmíval se teorii budování socialismu v naší zemi, nazýval ji teorií budování socialismu „v jednom okrese“, nebo dokonce „v jedné ulici“, při čemž na repliku soudruhů z míst o tom, že tato teorie jest „leninskou ideí“, soudruh Raček odpověděl: „Četli jste špatně Lenina; kdyby Vladimír Iljič byl na živu, řekl by, že je to — ščedrinský nápad. U Ščedrina v „Pompadurech“ je pompadur jedinečný, který buduje liberalismus v jednom okrese“ (řeč soudruha Radka v Komunistické akademii). Je možno pojménovat toto nevkusné a liberální chichotání soudruha Radka ohledně ideí budování socialismu v jedné zemi jinak, než jako úplnou roztržku s leninismem?“...

Taková slova, i když byla řečena v rámci soudružské debaty, se málo kdy zapomínají jak na jedné, tak na druhé straně. Nevíme proto, zda to nebude Radkova poslední nemilost.

Stultus.

Věřejní zaměstnanci a hospodářská politika

Ve středu podávali činovníci Exekutivy veřejných zaměstnanců zprávu zástupcům pražských organizací o jednání s vládou. Z referátů překvapil novým tónem, zcela neobvyklým v organizacích veřejných zaměstnanců, předseda hospodářského sboru Exekutivy Březík. Kladl velmi důtklivě veřejným zaměstnancům na srdce, aby chápali svou situaci v souvislosti s obecnými poměry hospodářskými. Zabýval se celkovou situací hospodářskou, upozorňoval na vztah mezi hladinou cen a hladinou platů a mezd, stěžoval si na tlak diktovaných cen monopolních a zdůrazňoval potřebu reformy veřejné správy. Veřejným zaměstnancům, kteří si často stýskají do nedostatku přímého vlivu na věci, dává podle něho demokracie dostatečně účinnou zbraň: vliv na veřejné mínění... Musejí proto umět veřejní zaměstnanci užívat této zbraně, musejí přinášeti takovou kritiku a takové pozitivní návrhy, jež by byly v souladu s potřebami obecnými.

Odborářství dlouho nechápalo, že těžisko právě sociální politiky je dnes hlavně v politice hospodářské. Omezovalo se dlouho na ochranná opatření a mzdovou a platovou politiku. Bylo to pochopitelné do války, kdy vsutku bylo třeba jednak sjednatí řádnou ochranu práce, jednak bylo odborářství v nejlepším případě institucí jen trpěnou, častěji ještě pronásledovanou. Ale po válce byla v hlavních směrech ochrana uznána a zajištěna. Odborářství se stalo zároveň uznanou rovnocennou složkou politické skladby. Z této nové politické situace plynuly nové možnosti a ovšem i povinnosti. Příležitost k vlivu na vývoj veřejných věcí vyžadovala důkladně připravenosti odborné, na to nestačily primitivní celkem zkušenosti z předválečných zápasů mzdových a platových. Bylo třeba zejména dobré teoretické i praktické přípravy hospodářské. V konjunkturu poválečných let se však zdálo, že postačí staré pracovní metody.

Teprve hospodářská krize přinesla celé nadělení všelijakých nepřekných věcí zaměstnancům. Nejhorší z nich je nezaměstnanost. A to je otázka sociální ochrany jen v druhém pořadí, především je to problém hospodářský — stejně jako cenová politika nebo platové srážky. Odborářství bylo zastíženo těmito úkoly celkem nepřipraveno a proto mnoho propásl. Velmi brzy se počalo prodíratí vědomí, že je třeba nových pracovních metod a tím i nové přípravy. Veřejní zaměstnanci, zdá se, nechápali dlouho sociálních a hospodářských souvislostí. Tím více je si třeba ceniti projevu, o němž se zmiňujeme. Odborové organizace jsou legitimní mluvčí zaměstnanců, což je dnes s rodinami asi polovina obyvatelstva republiky. Už tím je tedy dán velký politický význam zpusobu, jak pracují.

ld

Tak jsme si to nepředstavovali

Po účinku zlá rada — mohl by namítnouti čtenář této poznámky. Zákon o řádech a titulech byl už zatím odhlasován oběma sněmovnami. Ale snad stojí za připomínku zásadní věc, která nemá pro stát a demokracii význam leda jaký. Zhruba převládlo mínění, že není nic špatného, jestliže se občanské zásluhy nadprůměrného rázu odmění vnějším uznáním. Ale jde právě o ty zásluhy. V zákoně se totiž mluví o poplatcích za udělení rády nebo titulu. Nač poplatky? Buď někdo provede něco neobvykle záslužného a nikdo mu nebude upíratí nárok na uznalost, buď si to bankovní ředitel nebo poslední chudák. Anebo je tu ještě jakási závislost na úplatě,

snad zájem státní pokladny, ale pak je síla uznalosti valně snížena. Psychologické důsledky nelze podceňovati. Žádný výnos pro státní pokladnu by nevyvážil pokles občanské demokratické důvěry. Tuto výtku se parlamentní zpravodajové snažili vyvrátiti upozorněním, že není stanovena horní hranice taxy. Přiznáváme se, že nerozumíme, co se tím vyvrací. Zdá se, že se výtku spíše zesiluje. Jsme proto, aby se vnějšího uznání dostalo každému, kdo si ho zaslouží (ovšem v poměru ke svým možnostem), a také, aby se mu ho dostalo zadarmo, neboť skutečná zásluha za to stojí. Velmi bychom neradi, aby vzniklo i jen malé podezření, že míra odměny je v nějaké závislosti na napěchovanosti tobolky. *ld*

Prostě o knihách

Rozhlas literárními půllhodinkami i jinak chce upozorňovati na výrazné, nové zjevy a události domácího a cizího literárního života. Je to velmi dobrá a prospěšná snaha. Bylo by však dobře uvážiti, je-li dnešní technika této rozhlasové propagandy účinná. Nutno stále přihlížeti k tomu, že rozhlas má statisíce posluchačů, které chce upozorniti na dobrou knihu; s touto skutečností musí počítati i ti, kdo v rozhlase o knihách mluví. Velmi často se stalo, že o knihách se v rozhlase mluvilo způsobem, kterému největší část posluchačů nemůže rozuměti. Zastřený, nepříjemně, chtěně diskretní hlas jako by nepočítal s tím, že má před sebou statisíce neviditelných posluchačů. Mluví se tu o knihách terminologií literárních rubrik, literárních revuí, tak, jak jejich vydavatelé a přispěvatelé jsou rozškátulováni podle jednotlivých literárních —ismů. Nad knihami se šermuje definicemi, —ismy, cizími slovy; vypadá to tak, jako by tato propaganda knih se řídila zásadou: proč to neříci hodně zamotaně, zahaleně a povýšeně v náznacích, když by to šlo také říci — prostě?

A výsledek? Slyšíte: ta kniha se mi líbila, přes to, že se o ní mluvilo v rozhlase. Situace je totiž taková: ty knihy, které doporučuje rozhlas, jsou z velké části opravdu dobré. Ale jejich rozhlasové doporučování je tolik zatíženo prázdnými slovy, omletými výrazy literárních kritiků, kteří nemohou si uvědomiti, že si nevyřizují spor o nějaký —ism, že na konec takové doporučení se obrací v opak: odvrací od dobré knihy, protože se posluchači (mylně) domnívají, že asi kniha bude tak srozumitelná, jako přednáška toho, kdo jí v rozhlase chtěl doporučovati. Nebylo by možno dobrou věc v rozhlase dělat prostě? *V. G.*

politika

František Langer:

Slovo „bolševik“ a jeho odvozeniny

Nechci se přit o věc, je-li boj proti komunismu, jak jej vedou naše strany t. č. pravicové, už dávny nebo mladého data. Ale jistě je nové, že do jejich řečí mluvených i psaných teprve nedávno vbujelo v tak velké míře slovo *bolševik* a jeho odvozeniny. To by se prostě dalo číselně stanovit srovnáním jejich novin třeba z loňska a z dneška. A shledali bychom, že se u nás tohoto slova začalo houfně užívat, až když se ho začalo stejně hojně používat na oficiálních místech v Německu, a to není tak dávno.

Jak jsme toho slova kdy upotřebovali u nás? Prví je znali ruští legionáři. Pro ně *bolševici* bylo skutečným jménem válečného protivníka. Rozuměli ruskému slovu, a protože byli dosti orientováni v politických věcech ruských, znali i jeho protiklad *menševik* a tedy i jeho podklad. Příhany v něm nebylo, chtěli-li protivníkovi nadávat, měli nejen českou, ale ještě bohatší ruskou sbírku výrazů. Když slovo přišlo k nám do vlasti, nebyl asi chápán ani jeho ruský, ani politický smysl, slovu byl dán jen význam nepřítel legií a proto mělo nepřátelský názvuk. Časem se slovo *bolševický* začalo užívat v časopisech i ve společnosti,

která věřila v dočasnost nynějšího stavu na bývalém ruském území, jako přívlastku, který tuto dočasnost vyjadřuje. Mluví se o bolševickém Rusku, jako by vedle něho existovalo nějaké jiné, o jeho bolševických pánech, jako by byli ještě nějakí jiní zákonnější, nebo o bolševicích aspoň na rozdíl od pravého loňského (t. j. nebolševického) národa. V jednotném čísle a skoro pro domácí potřebu vzniklo *bolševik* jako přezdívka. Někde se kryla s významem slova *socan* z let devadesátých, když běželo o dělníka nespokojeného se snížením mzdy, zaměstnance neshodujícího se v politických názorech s nadřízeným. Ale také se *bolševik* řeklo i kvartánovi, který odporoval rozkazům moudrého otce. Slovu *bolševismus* se také dostalo několika významů. Jednou to byl politický světový názor komunistický, po druhé každé dělnické hnutí nebo revoluční nálada a ovšem násilné metody převratné (rozumí se s výjimkou autoritativních), jindy však třeba jen demokratický nepořádek nebo i tisková sazba bez velkých písmen, čárek a teček.

Zato jakmile kancléř Hitler začal pronášet slovo *bolševik* jako předmět svého bojového programu, třásl se hned všemi tóninami nesmiřitelné a nezkrutitelné nenávisti. Jako vždy, když je jeho výraz soudem, i tentokrát naplnil užití slovo tak prudkým tónem své nenávisti, že je proměnil v nadávku. Nesnažil se o to, aby mu dal nějaký skutečný obsah, aby je nějak definoval, postačil mu obsah citový, obsah nenávisti. A to dovede znamenitě, umí vyslovovat podle potřeby tak, že z pouhých slov čiši zloba, skřípe opovržení, které se pak pregnantně vráží do sluchu i ducha posluchačů, takže nepátrají, co slova znamenají. Nemusil je ani pronést sám, ale jakmile se v Německu objevilo jako jeho výrok, bylo už slyšeno v navyklé a známé intonaci. Mohl mu dát citovější důraz než nějakému jinému. Bolševik má totiž slovanský zvuk, a zvuk slovanského slůvka zazníval pro Němce z Rakouska vždy tak, že z něho vyrobili nadávku jen nepatrnou změnou délky nebo měkkosti hlásek. Tak se i *bolševik* v německém slovníku lehce zařadí ke vzorům *pémák*, *krobót*, *polake*, která klapou jako pohlavky méněcenné národnosti.

V slovníku říšského kancléře byla skupina slov z rodu *bolševik* dříve velmi vzácná, jak se můžeme přesvědčit v knize „Mein Kampf“. Použije jich jen tu a tam, tak v kulturní a umělecké kritice, na př. *kubismus* je mu bolševickým uměním. Jinak důsledně vystačí na půl tisíce stránek se slovem *marxismus*, u nás zase neužívaným kromě v plátcích, které mají očividné spojení s hakenkrajclerskou ideologií. Nyní, když se obrací k celému světu, aby mu předestřel svůj názor na kontinentální úlohu Německa, nechal kancléř Hitler padnout své staré dobré slovo, báječného spolupojovníka, s kterým tolik let pracoval a s takovým zdarem. Jak tohle „marxismus“ znělo poplašeně v ústech řečníka, jak jeho *rrr* drčelo nenávistí, kolik rozhořčení se do něho vešlo! Jak směšnou zbraní proti němu u protivníka byla přezdívka „Nazi“, která zněla docela mazlivě. Mělo-li však nové bojové slovo hlahlit až za hranice vlastní říše, bylo by dobré slovo *marxismus* asi nestačilo. V státech za hranicemi se snad o marxismu vědělo také něco jiného — vždyť někde psal president o marxismu vědecké dílo — než o něm znala prostná střední třída německá. Snad se mohlo při jeho použití vyrojiti mnoho nepohodlných vzpo-

mínek na německý způsob boje proti němu, na požár parlamentu, na koncentrační tábory a takové neopakovatelné věci i na následky, jaké přineslo vítězství nad ním, když se Německo stalo úhrozou míru celé Evropy. Slovo marxismus bylo příliš německé. Tedy zdiskreditované. A tak se vyhledalo pro nový účel staré slovo bolševismus, které tak pěkně světu připomíná strašidelné zjevy z let dvacátých a proto se mohlo stát vhodným obalem pro vyvezené zboží, bylo znovu vyraženo a dáno do mezinárodního oběhu. Jako dříve poplašné slovo marxismus vrhlo pokoje milovné Němce do záchranné náruče jedné strany, tak má nyní nově ražené slovo bolševismus vrhnout mírumilovný svět do ochranné náruče Německa. Toto slovo má provést již kontinentální úkol.

A v tomto smyslu užité slovo, prošlé německým slovníkem a obdařené německým citovým obsahem, pozvedli žurnalisté našeho pravého křídla a hází je na hlavy, vyskytující se na levici. To už není stejné slovo v starém pichlavém, rozmrzelém, znevažujícím a posměšném atd., ale nikdy v krutém a svázaném smyslu, to už je slovo ostře zahrocené, jako vykované v arsenálu.

Protože je to slovo, které má obsah jen citový, je zvláště ceněno v politické dikci. Dá se přišít na těla nejružnějších protivníků prostě podle nějakého tajemného vyhmátání, ne podle přesných znaků. Naši žurnalisté ve svých protibolševických útocích ovšem také hodně používají slova komunismus, tedy slova jasněho značení a obsahu, protože, o tom není pochyby, všechno komunistické a ve vší plnosti zahrnují do svého boje. Bolševické, naopak, je ještě mnohé nad to, co už není komunistické, a co určuje jenom čich, který je rozpoznává. Bolševické je na př. věnovat pozornost dnešní kultuře na území sovětů, ale také nesympatizovat se španělskými nacionalisty, třebaže pád vlády bude mít za následek oslabení sil našeho spojence, vůbec mnoho takových názorů už bude podle nezjistitelných symptomů nazváno bolševickými a lidé s takovými názory budou zbolševizováni nebo načichlí bolševismem. To je právě ohromná výhoda takového slova a jeho jen citové nevynešenosti. Protože by nebylo možno říci na př., že to a to je komunismus, ten a ten je zkomunizovaný nebo komunismem načichlý — k tomu by zapotřebí už příznaků zcela určitých a většina takových tvrzení by řečníka nebo pisatele příliš křiklavě usvědčila ze lži nebo z hlouposti.

Zabývá se jen slovem a ponechávám někomu jinému — jak se už stalo — aby ukázal současnost jeho užívání na obou stranách našich pohraničních hor jako politického prostředku. Ale slovo dnes není jen plastická hmota pro básníky, obchodní cestující, soudce a lotry, mudrce a podvodníky, pravdu a lež. Někdo ze slov vytvoří jen průsvitnou pokožku lyrické básně, někdo milionové jmění. Slovo dnes se svou znásobenou působivostí v tisku, na plakátě, ve světelné reklamě, slovo mluvené s řečniště, zvětšené megafonem, rozmnožené radiem, zvětšené gramofonovou deskou, ilustrované v mluvícím filmu, má obrovskou důraznost a všudypřítomnost. Je z něho dnes stvořena úžasně účinná zbraň. A není pochyby, že mocnost,

kteřá si vytváří nejmodernější zbraň, nezapomene také použít účinku slova, které předešle třebaš i několik let svým vzdušným flotilám. Bolševismus, boj proti bolševismu, to je takové šikovné slovo, které, bude-li všemi prostředky, jež existují k šíření slova, vtoukáno do všech hlav a myslí, může lehce přispět k tomu, aby změnilo strukturu Evropy, jako jeho předchůdce, slovo marxismus, pomohlo změnit strukturu jedné její říše. Je to jen opakování metody.

Zvláště budeme-li u nás užívat toho slova tak, jak právě vyšlo z německé zbrojnice a s tím duchem, jaký tam byl do něho vložen jako nový bojový plyn. My bychom sice boji proti — řekněme — bolševismu mohli dát zcela jiný smysl. Podle domácích tradic. Měl by to být boj proti příčinám, které zaviňují tu negaci života, která v nějaké své formě bývá nejčastěji nazývána populárně bolševismem. Boj proti skutečným příčinám zaviňujícím kolem nás neklid, bídu, zoufalství, degradujícím život celé generace na hrůznou honbu za kusem chleba. Měl by to být boj o proměnu každého člověka v kladného, strojícího členu státu a národa, boj o trochu radosti pro něho a životního štěstí. Ale zdá se pohodlnější ten boj v německém smyslu, podle receptů odtud odkoukaných a ovšem sepsaných hlavně ve prospěch dodavatele. Tak tedy začít s komunistickou partají, že ano, potom se socialisty a podobnými, pak odstraňovat všechny ty další bolševické elementy, až konečně cit — jiné míry, jak jsme řekli, není — poví, že zbývá vrstva čista všeho bolševického, která se bude moci se sousedem domluvit jako čistý s čistým.

Ale ovšem, protože v těchto dobách musíme počítat s každým mužem a protože takový útlak a boj se neodbude beze ztrát sil aspoň mravních, bude se taková domluva dáti na prostoře mezi Roudnicí a Vsetínem s výjimkou některých enklav.

Zdeněk Smetáček:

Komunisté a 28. říjen

Letos 29. září sešlo se komunistické politbyro strany a zabývalo se také tím, jak se má postavit k oslavám 28. října. Rozhodlo, aby komunistické organizace „přijímaly pozvání k účasti na oslavách 28. října a aby se účastnily v tento den společných manifestací lidu.“

„Letošní oslavy 28. října,“ praví se dále v onom usnesení, „nabývají proti minulým letům vzhledem k všeobecné situaci mimořádného významu. Nemohou se omezit jen na obvyklé oficiální a koaliční projevy, jimž by lid pouze asistoval, aniž by měl možnost projevit city, jimiž ho naplňuje vědomí vážných nebezpečí současné doby. Všechny demokratické složky cítí, že letošního roku je nutno v den 28. října manifestovatí nejrozhodnější vůli lidu uhájiti v republice demokratická práva a svobody a navenek demonstrovatí plnou jednotu lidu k obraně nezávislosti republiky proti fašistickému nebezpečí vnějšímu.“

To, co tu čteme, nám u komunistů připadá jako naprostá novinka. Mluvit u příležitosti 28. října také o jiných citech než o citech hořkosti, to jsme od komunistů už předlouhá léta neslyšeli. Ale přece jen taková řeč není novinkou naprostou. Komunisté už kdysi mívali k 28. říjnu poměr podobně srdečný, na jakém se usnesli letos, a bylo to, ko podivu, právě v dobách jejich roztržky se sociální demokracií.

28. říjen 1920.

Podzimem tohoto roku se počíná samostatná existence komunistické strany. Komunisté tehdy ovšem ještě neuzívali tohoto názvu, protože se považovali za pravoplatné pokračovatele staré sociální demokracie. „Rudé právo“ vycházelo v Hybernské ulici, komunistické kanceláře byly v Lidovém domě, zatím co „Právo lidu“ se tísnilo v Beaufortově tiskárně v Jungmannově ulici.

„Rudé právo“ — s podtitulem „ústřední orgán československé sociálně-demokratické strany dělnické“, rozumněj komunistické levice — otisklo 24. října onoho roku na první straně usnesení výkonného výboru strany, které znělo takto:

„K blížícímu se druhému výročí samostatnosti československé republiky usnesl se výkonný výbor československé sociálně-demokratické strany dělnické doporučit všem soudružským organizacím, aby zcela samostatně a na ostatních politických stranách nezávisle uspořádaly okolnostem a místním poměrům odpovídající schůze, tábory či manifestace s tímto programem: Proti světovému imperialismu a za socialisaci republiky.

Jak již z programu zřejmo, určeny jsou schůze, tábory a manifestace ... k tomu, aby nebylo jen vzpomínáno pádu habsburského militarismu a absolutismu a dosažení československé státní samostatnosti, nýbrž aby všechn zřetel věnován byl boji proti světovému kapitalistickému imperialismu a velkým socialisačním úkolům nejbližší budoucnosti v naší republice.

Nechť manifestace naše 28. října vyzní všude důstojně a zdařile!“

A organizace také poslechlý. Pokud se týče oslavy pražské, napsalo „Právo lidu“ později, že nebyla valná, ale zdá se, že nemělo docela pravdu. Organizace komunistické táhly průvodem do Lidového domu v Hybernské ulici, do jehož prostor se, podle referátu „Rudého práva“, vešla pouhá třetina účastníků. Proto, když se skončily řeči Josefa Tesky a Miloše Vaňka v nádvořích Lidového domu, táhlo se na Václavské náměstí, kde oba řečníci promluvili znovu. Oslavy se však neomezily na Prahu. Sekretariát strany obeslal svými řečníky neméně než 86 venkovských projevů.

Počet účastníků tábora na Václavském náměstí odhadl „Večerník Rudého práva“ na 40.000 osob a k referátu o něm připojil významná slova: „Proletariát zdůraznil, že setrvá pevně na svých socialistických a demokratických tradicích...“ Ani jinak nedělají komunistické listy, které vyšly v den svátku, tak radikální dojem, jak bychom si dnes ve vzpomínce na bouřlivost oněch časů představovali. „Rudé právo“ mělo v čele básně Josefa Hory, která se končila těmito verši:

„Cizí jest vlast tvoje v paprscích jitra.
Vem si ji. Vezmeš-li, tvá bude zítra,
zítra již.“

Komunistická teorie 28. října.

Komunisté měli ovšem už tehdy k 28. říjnu své zvláštní stanovisko. Kdežto ostatní strany viděly v tomto dni vyvrcholení a uzavření revoluční epochy osvobozenického boje, po níž měl jít další vývoj už cestami čistě zákonnými, parlamentními, považovali je komunisté za počátek dalšího revolučního vývoje směrem k socialistickému státu. Národní odboj za války, který vedl k dosažení státní samostatnosti, politické demokracie a občanských práv pro všechny, byl v jejich očích jen první fází obecné revoluce sociální, která se, podle nich, musí skončit zavedením nových hospodářských a společenských řádů a nastolením beztrždní společnosti.

Proto komunisté už tehdy spojovali s oslavami také kritiku. Třebas považovali demokracii za nezbytný stupeň k socialismu, stěžovali si, že se sociální revoluce nevyvíjí dost rychle, a přisuzovali hlavní vinu na tom zradě socialistických vůdců. „Večerník Rudého práva“ napsal dne 27. října:

„Buržoasie a kapitalismus ve spojení s dravým kapitálem západoevropským a americkým nejchytřejšími triky oklamaly lid a anonymně ovládly stát. Na Hradčanech seděl velký humanista, v hradčanských síních seděl první socialistický ministr-president, nad Vltavou v parlamentě zasedal velký počet socialistických poslanců, ale moc nad tímto státem držel v ruce někdo jiný.“

Proto prý, jak psalo „Rudé právo“ v den svátku v úvodním článku, je lid hluboce zklamán. Předě dvěma lety, když byl nadšen příchodem národní nezávislosti, ani ho prý nenapadlo, že by v budoucí české republice nebylo nic učiněno ve věci velkostatků a ohromných pozemkových majetků šlechty. Netušil, že nebude ani hnuto socialisací aspoň největších průmyslových podniků, že bude bujet drahota, lichva, keřasování, spekulace, že nebude provedena odluka církve od státu a že budeme mít armádu s francouzskou disciplinou.

Dva roky, které uplynuly, poučily prý dělnictvo národně, že prostředky normálními se z rozvratu nedostaneme. Všecky pokusy s metodami parlamentárními nebo dokonce koalicičními neměly prý výsledku. Pravý význam naší národní revoluce je v tom, že byla vlnou v ohromném proudu světové sociální revoluce. A jen zůstaneme-li ve spojitosti s touto světovou revolucí, zachováme si také vymoženosti, kterých jsme dosáhli 28. října 1918.

Jak jinak se už tehdy na věc dívala sociální demokracie! Na její oslavě na Staroměstském náměstí mluvil onoho roku Josef Stivín, který vypočítával, co za uplynulé dva roky strana pozitivního vykonala. „Těměř celý akční program,“ volal řečník, „byl za tyto dva roky vtělen v zákony. Za Rakouska jsme oň marně bojovali čtyřicet let!“

Léta chladu a nevráživosti.

V následujících letech však všechna srdečnost v komunistických projevech k 28. říjnu rychle mizí a na její místo se vkrádají pocity nejdřív chladné a potom už přímo nevráživé. Komunistická strana se nestala tím, več roku 1920 doufala, totiž jedinou pravoplatnou pokračovatelkou staré sociální demokracie. Musila opustit Lidový dům, musila změnit svůj název. Roku 1921 vychází už „Rudé právo“ v Myslíkově ulici a je označeno jako „orgán komunistické strany Československa, sekce Třetí internacionály“. Toho roku sice ještě strana pořádá 28. října jakési manifestace, ale už ne proto, aby oslavila výročí památného dne, nýbrž aby protestovala: „proti intervenční politice kapitalistických států, proti reakci a persekuci, proti hospodářské sabotáži kapitalistů, proti omezování výroby a propouštění dělníků, proti zdražování“. Komunistický tisk sice ještě zdůrazňuje, že pokládá národní samostatnost za předpoklad vývoje k socialismu, ale víc už polemizuje proti způsobu, jakým vedl boj za tuto samostatnost Masaryk. Pomáhat Dohodě a prohlásit republiku, to prý byla jedna cesta, ale mohla být i jiná: sociální revoluce podle ruského způsobu a orientace k východu místo k západu. Místo oslavného úvodníku dívá se na nás v „Rudém právu“ z 28. října slepé místo, vybílené censorem. Komunisté už plují

plnými plachtami ve vodách radikalismu. Odmítají prohlášení tehdejší vlády Benešovy, obviňují koalici, že to přivedla až na pokraj monarchistického nebezpečí z Karlova puče a k mobilisaci. I tomu měla sociální revoluce zabránit?

V následujících dvanácti letech již docela utonula v pocitech zklamání a nevraživosti i ta trocha sympatií, kterou měli komunisté k 28. říjnu ještě roku 1920. Je to proces spíše psychologický než programový. Tu a tam najdete v komunistickém tisku ještě slovní poctu národní samostatnosti, ale toto zrníčko dobrého poznání čím dál víc beznadějně mizí v záplavě rekriminací a nenávistného sočení na buržoasní demokracii, tento prý podvod na dělnickém proletariátu. Komunistům je zřejmě čím dál obtížnější rozeznávat to, co je i podle jejich teorie na demokratické republice dobré a nutné, od toho, čím se vyznačují režimy čistě zpátečnické. Víme, jak to nakonec dopadlo: z demokracie, která byla podle popřevratového přesvědčení komunistů nutným stupněm k socialistické republice, udělala nakonec komunistická sofistika stupeň k fašismu. Z brány do zaslíbené země socialismu stala se demokracie v komunistickém pojetí vraty do pekla fašistických diktatur. A z nenávisti k chamtivé buržoasii, která se zmocnila nevinné dívky republiky, stala se pak psychologicky nutně nenávist k prodejné děvce republiky, která neprojevila k buržoasním svodům dost odolnosti... A s oslavami je od r. 1922 konec.

Z n á m k y o b r a t u.

Duše lidská je tak uzpůsobena, že snadno upadá do nenávisti, ale těžko se z ní probírá. Tisíckrát je světélko rozumu sfouknuto prudkými vichřicemi vášní, než se mu podaří osvětit aspoň předměty nejbližší a skutečnosti nejjzákladnější. Od roku 1922 vládne fašismus v Itálii, od prvních chvil po válce zápasí německá demokracie s reakcí — nepočítajíc ani řadu zemí menších — od r. 1933 panuje nacismus v Berlíně, a komunisté se stále ještě nemohou vymanit ze starého zaměření: stále hlásají, že je nutno porazit buržoasní demokracii i fašismus zároveň. A prakticky to dopadá tak, že bojují proti demokratům, proti socialistům a nepřímo tak pomáhají fašistům...

Teprve roku 1934 se vítr nenávisti tak dalece uklidnil, že mohlo tu a tam zablikat světélko rozumu. Dne 26. září měl v Městské knihovně pražské přednášku komunista V. Borin, v níž se ozvaly tóny docela nezvyklé:

„V konkrétní situaci, kdy běží o boj se středověkým barbarstvím fašismu, nejen mohu, ale musím se postavit za ideály, které nám hlásal Masaryk, za demokratická práva občana v měšťáckém státě, za všechno to, co ponechává tato forma měšťácké vlády vykořisťovaným masám více než fašistické barbarství...“

V řadách komunistických stoupenců nedošel Borin s tímto názorem valného porozumění. Komunistické masy zřejmě nemohly tak rychle zapomenout na to, jak byly po dlouhá léta vychovávány. Jeden dělnický dopisovatel protestoval proti Borinovým názorům takto: „Stavíš měšťáckou demokracii v protiklad k fašismu, jako by jedno nevyrůstalo z druhého...“ Dobrého žáka našlo v tomto dopisovateli dřívější komunistické učení o demokracii jakožto předsíni fašismu. Borin se musil bránit dlouhým článkem, který otiskl v „Rudém právu“ 28. října 1934 jakožto předzvěst rozumnějšího komunistického nazírání. Práví v něm:

„Spoustu ideálů hlásaných Masarykem může marxista podepsat a musí doplnit. Za mnohé z nich musí v konkrétní situaci bojovat společně s měšťáckými demokraty... Pojdte bojovat za ideály Masarykovy!“

Za rok nato otiskl J. Šverma v „Rudém právu“ dlouhou rekapitulaci komunistického stanoviska k 28. říjnu. Trvá ovšem na názoru, že lid 1918 chybil, když poslechl špatných rádců a nenastoupil cestu sociální revoluce. Ale když takto vzdal čest staré komunistické teorii, mluví už prakticky:

„Hrozí nebezpečí fašismu, který by celou zemi proměnil v jedinou káznici; hrozí válka a s ní nebezpečí nové národní poroby. A právě proto nabývá 28. říjen jiného významu. Jeho tradice mluví dnes k pracujícímu lidu jinou řečí a staví nás před nové úkoly... Fašismus... připravuje útoky... i na samu demokratickou republiku 28. října, aby na jejích troskách vybudoval fašistickou diktaturu... Tradice 28. října ukládá dnes všem pracujícím lidem, aby se sjednotili do boje proti fašismu. Aby bránili svá demokratická práva... aby bránili republiku... aby se sjednotili k obraně Československa proti zahraničnímu fašismu.“

Oficiální oslavy jsou prý jen parodie skutečných říjnových tradic. Je třeba rychlého sjednocení všech dělníků, socialistů, demokratů a republikánů.

Komunisté skutečně také navrhli už loni socialistickým stranám, aby společně s nimi proměnily den 28. října v „den protifašistického soustředění“ a aby uspořádaly společné oslavy s komunisty. Byli odmítnuti, jako byli znovu odmítnuti i letos. Ale přes to „Rudé právo“ zase po dlouhých letech referovalo o oslavách na Václavském a Staroměstském náměstí, o odhalení Masarykova pomníku v Mostě za přítomnosti Benešovy a Spinovy atd.

Letos vlastně komunisté nedělají víc než dělali už loni. Jen politická situace se přiostrčila tak, že jejich nabídky vzbudily víc podrážděnosti na pravici. Pravici jsou totiž komunisté mnohem milejší jako revoluční radikálové než by jí byli jako obhájci demokracie. Není to náhodou, že pokřik o světovém komunistickém nebezpečí se zdvihl právě v době, kdy komunisté si uvědomují, jak velikou cenu mají politické svobody, které až dosud tupili a přehlíželi.

Socialisté zachovávají ke komunistickým nabídkám i dále rezervu. Vidí, jako vidíme my všichni, že komunisté budou ještě potřebovat nějakého času, aby se upevnili v dobrých předsevzetích a aby je domyslili i do politických důsledků. Stát se demokratem totiž neznamená jen oslavit státní svátek, nýbrž také dělat bez postranních úmyslů a výhrad demokratickou politiku. K tomu však komunisté zřejmě ještě nedozráli.

literatura a umění

Frank Warschauer:

Fantom opery

Otazník k novým operám.

Devatenácté století bylo dobou bohatého rozvoje na poli opery. Ve dvacátém století se operní provoz neobyčejně rozšířil a upevnil a opera se stala ve všech civilisovaných zemích trvalou institucí. Její repertoár jest však většinou obrácen k minulosti. Velká operní divadla nám umožňují, abychom kdykoliv prošli v přehlídce největší část toho, co v minulosti v opeře bylo vytvořeno. A nejdokonalejší opery

všech zemí staly se pevnou součástí celé hudební výchovy. Naproti tomu se stavívá otazník za všechno, co na operním poli se přináší v nové době. Tento otazník se nevztahuje jen k jedinému dílu, nýbrž k celému druhu vůbec. Jak je to možné, že opera, která si udržela své postavení celá tři staletí a která v mnohých obdobích na sebe soustředila tvořivé hudební síly celých zemí, se stala dnes pochybnou?

Jedním z důvodů tohoto zjevu je beze sporu rozvoj filmu. To si uvědomuje nejen dnešní divák, to pocítují i sami hudebníci, kteří mají smysl pro svou dobu. Již deset let před vývojem zvukového filmu odpověděl Arnold Schönberg při jakési anketě na téma: „Je opera dnes ještě schopna života?“, těmito slovy:

„Bylo by škoda, kdybychom se měli vzdáti všech těch různých možností, které nám skýtá opera spojením zpěvu sólového a ensemblového, orchestru a scénického děje v rámci velkého jeviště. K r i s i divadla z části zavinil film. Tím se dostala opera do nového postavení: není již schopna pustiti se do konkurence s realností, kterou divák nabízí kino. Film rozmazlil oči diváků. V něm není viděti pouze skutečnost, v něm se obrazí i přeludy, jež před tím měly svůj domov pouze v divadle. Všechno to se objevuje dnes ve filmu fantastickým způsobem jako nejvyšší pravděpodobné. Bude proto třeba, aby opera se uhnula s této cesty a vyhnula se srovnávání s filmem: bude třeba, aby se odvrátila od reality anebo našla si nějakou jinou přiměřenou cestu.“

Situace se ještě přihrotila, když se po několika letech objevil zvukový film. Tím přistoupila ještě nová otázka: nebude zvukový film přímou konkurencí opery? Známy kritik P a u l B e k k e r o tom napsal:

Kdyby zvukový film měl vyhlídku ohroziti nebo vůbec zatačiti operu, řekli bychom jen: ať žije zvukový film! Ať právo silnějšího tu dojde uplatnění! Ten, kdo tu bude silnější, bude i ten, kdo je lepší. Jestliže opera již dohrála, pryč s ní. Historické sentimenty tu nejsou na místě a jsou zbytečné.

K tomu však nikdy nedojde, i kdyby došlo k uskutečnění dnes ještě nepředvídaných možností tohoto vynálezu. Různé projevy mechanické podívané jako kino, zvukový film anebo mechanicky přenášený poslech rozhlasu, všechno to tvoří jednotný komplex zjevu, které mohou býti hodnoceny jen v této souvislosti. Jestliže film se vyjadřuje jen opticky anebo současně i akusticky, to nezpůsobí žádný druhový rozdíl. Ani zvukový film se nemůže zbaviti nejzákladnějších zákonů mechanického divadla. Dojde k případům, kdy se spojí všechny možné druhy účinků optických i akustických, na něž opera nemůže ani pomyslet. V jeho účincích však se projeví, že stejně jako tomu bylo u němého filmu a u rozhlasu, bude agitačním prostředkem pro návštěvu živé opery. Zvukový film teprve v nejšířších vrstvách smysl pro operu probudí. Vzbudí v nich touhu, poznati mechanicky reprodukované složky také jednou v originále, nahraditi hru pouhých stínů skutečnými lidmi. Posлуhač zvukových filmů si bude přát, aby především poznal jednou živý hlas na jevišti.“

Film nás udělá l náročnými.

Podle názoru Bekkerova tedy zvukový film bude působiti jako agitační prostředek ve prospěch návštěvy operních divadel. Je těžko kontrolovati, dostavil-li se tento účinek skutečně. Zvukový film učinil své diváky a posluchače pohodlnými i náročnými. Esteticky je rozmazlil. To, co vidí na jevišti jen nedokonale, hercovu mimiku a jeho drobná gesta, to vidí návštěvníci filmu z největší blízkosti, ve velkých detailních snímcích spatřují odstíny hereckého výrazu, jakých v divadle nikdy před tím nemohli shlédnouti. Při tom mají možnost současně naslouchati hudbě a rozuměti mluvenému slovu, což při velké vzdálenosti operního jeviště bývalo často nemožným.

To má určité důsledky. Kdybychom přesně zfilmovali kterékoli konvenční operní představení, nevycházelo by obecnostvo kin vůbec z hlasitého smíchu, nehledíc k tomu, že by se na mnohých místech k smrti nudilo. Všechna paradoxa opery, přes něž se posluchač pomocí hudby snadno přenáší, byla by pojednou daleko zřetelnější a nesnesitelnější. Že zpěvák na jevišti současně zpívá i charakterisuje svou postavu, to působí na jevišti ustavičné rozpory, kterým

se však žádný divadelní návštěvník již nediví. Konvence a zvyklost ho přes tyto složky přenáší. Ve zvukovém filmu však si ihned uvědomujeme, že pohled na zpívajícího člověka bývá jen málokdy něčím hezkým nebo výrazným. Dáma mohutného vzrůstu, která nám na operním jevišti namlouvá, že je obrazem půvabné naivnosti, působí pojednou nenapravitelně směšně. Tělesné nedostatky zpěváků, jež na scéně jsou vedlejší věci, pojednou ve filmu hrozivě převládají. Při zfilmování opery by divák pojednou spadly závoje s očí a naučil by se teprve dívati se přesně a kriticky na jeviště.

Toto faktum je filmovým výrobcům tak jasné, že nikoho ve skutečnosti ani nenapadne, že by měl zfilmovati celou operu. Omezujeme se na to, že ji natočíme na gramofonové desky, neboť zde se nemusíme bát oči divákových. Tato větší vnitřní vážnost a náročnost jeho očí způsobila, že pojednou se objevila celá veliká vrstva diváků, kteří sice naslouchají opěře stále ještě se stejným sluchem, počali se však na ni již dívati docela jinými očima, očima návštěvníka filmů. Snad je tento divák z doby zvukového filmu méně dokonalejší, snad je povrchnější, neklidnější, snad je méně vnímavý vůči uměleckým dílům, než divák dřívějších dob. Nedá se mu však upříti, že jeho oči se staly bdělejšími a kritičtějšími. Proto také opera starých dob v dnešním divadle trpí především vývojem očí diváků.

Bergova opera o Vojckovi.

Tato nová orientace posluchačů si vyžádala po válce i novou orientaci umělců. Přes všechny rozdíly v hudební tradici opery české, italské, ruské a německé ležel na všech těchto zemích ještě stín W a g n e r o v a hudebního dramatu. Především se projevila tendence, vyhnouti se s cesty tomuto stínu.

Nejzřetelněji se to ukázalo v N ě m e c k u. Wagner měl v úmyslu v opěře naprosto podříditi hudbu dramatické básni, což ovšem nezabránilo tomu, aby se v nejlepších částech jeho oper neukázala hudba daleko silnější složkou, než to jeho konstruuující rozum připouštěl. Programem Wagnerovým však skutečně bylo, aby se hudba stala služkou dramaturgie, jak je tomu v dlouhodechých partiích jeho „Prstenu Niebelungů“ a „Parsifala“. Nové generaci hudebníků šlo tedy o to, především hudbu z tohoto postavení osvoboditi. Proto si musili osvojiti zcela jiný poměr mezi textem a hudbou. Směřovali se svou touhou opět k p e v n ý m h u d e b n í m f o r m á m. Toužili po starých „operních číslích“, o nichž se v době Wagnerově soudilo, že jsou něčím naprosto překonaným. Současně však počítávali, že rozvoj dramaticky výrazné hudby znesnadnil tento návrat ke starým dobám.

Tu přinesl F e r r u c c i o B u s o n i v předmluvě ke své opěře „Faust“ požadavek, jenž měl hráti důležitou úlohu v příštích letech. Snažil se dospěti k nové jednotnosti operního díla tím, že vnesl do současně opery formuli a b s o l u t n í h u d b y. Učinil tak ve svém „Faustovi“, v pokusech o obnovení staré Commedie del'Arte „Tourran-dotu“ a „Harlekýnovi“.

Je charakteristické, že v téže době došlo v Německu k renaissanci oper H ä n d e l o v ý c h, které mají ráz inscenovaných oratorií. I při nich totiž je nejdůležitější věcí svět hudebních forem; scénické doplnění výrazových prostředků nedochází velkého uplatnění. V zásadě všechny tyto pokusy usilovaly o něco protismyslného, snažily se v y l o u č i t i z o p e r y d i v a d l o anebo učiniti z divadla ve spojení s hudebním projevem něco bezvýznamného a nudného. „C a r d i l l a c“ od P a u l a H i n d e m i t h a ukazuje, že tu často docházelo k podivným srážkám mezi nejvyšším dramatickým textem a mezi hudbou, řídicí se pouze svými vlastními zákony.

Také A l b a n B e r g, nedávno zesnulý žák Arnolda Schönberga, se stavěl za teorii o absolutní hudbě v opěře. Ve své opěře „V o j c e k“, která platí za jedno z reprezentativních děl mladé generace, a jejíž premiéra v Praze dala

před několika lety podnět k celému kulturně politickému skandálu, se snažil přinášeti tuto absolutní hudbu tím způsobem, že podřizoval její formy situaci, že však tuto situaci rozvíjel současně v duchu hudební zákonitosti. Zde však, podobně jako u skladeb Schönbergových, šlo o formy, které prostý divák mohl v jasných obrysech rozeznati jen ve velice vzácných případech. Při tom se především ukázalo, že pozornost posluchačova byla rozpolcena. Kdykoliv se snažil sledovati hudební rozvoj, ztrácel styk se scénickým děním a naopak. Tento rozpor se dal překonati pouze na těch místech tohoto podivuhodného díla, na nichž hudba přes svou složitost měla ráz impresionisticky ilustrativní. Při tom přicházela daleko méně jasně do vědomí posluchačů umělá výstavba dramatické situace jakožto dvojité fugy mezi zpěvným hlasem a hudebními nástroji, než to, jak celek byl v nástrojích náladově zabarven a jak hrozivé situace příběhu byly malířským způsobem charakterisovány. Vzpomeňte si na slavnou scénu u rybníka, kdy Vojeck zabije nejprve svou milou a pak sebe: „Je tu hrozivě a parno, Všechno kolem je šedé a bzúčení brouků zní jako hlasy duchů. Pryč...“

Tato věta z dramatické básně o Vojevovi, jak ji napsal před sto lety velký německý revoluční básník Büchner, zdála se vedoucím motivem Bergovy opery. Büchner v tomto příběhu líčil smělymi tahy a s bezohledným realismem život jednoho z nejbezávadnějších svého národa. Při tom často docházel až ke hranicím grotesknosti a děsivé komičnosti, v nichž si líboval později Wedekind. Byl aktivistou a chtěl tím nadchnouti k činu. Opera Albana Berga, jež zhubednila jedno slovo básnickovo po druhém, však přece jen vzdálila tuto hru od života. Především tu bylo jasno, že útočný realismus Büchnerův se v opeře nemůže snést s artistickým principem absolutních hudebních forem.

Pokusy Stravinského.

Jinou cestou vyřešení operní otázky šel Igor Stravinskij. Celá jeho tvorba ukazovala, že vždy znovu hledal, jak je možno spojit hudbu s divadlem. Při tom však se stavěl skepticky ke spojování mluveného slova s hudbou a k jeho reprodukci v opeře. Zejména toto spojení odmítal v té formě, jak ji uskutečňoval Wagnerovo hudební drama. Ve svých slavných baletech „Petruška“, „O hnivý ptáček“ a „Posvěcení jara“ ukázal po dlouhé době opět jednou zřetelně, že nejsilnějšími složkami divadla a zároveň nejpůvodnějšími mohou být tanec a pantomima. Tyto dvě složky se dají spojit s hudbou k jednotnému celku, aniž tím dochází k nějakým estetickým rozporům, kterým se nemůže vyhnouti opera, počítající především se slovem. Od počátku pociťoval jasně, že nejproblematictější postavou se v naší době stává na divadle hrající zpěvák. Všude tam, kde bylo třeba dopomoci slovu k zvláštnímu účinku, oddělil je od zpěvu. Tak je tomu na příklad v „Příběhu u vojáka“, v němž děj, který se později odehrává v pantomimických obrazech, vypravuje před tím mluvčí. Složky dramatického účinku se tu úmyslně porušují.

Také Stravinského opera „Liška“ je protestem proti herecké se projevujícímu zpěvákovi. Stravinskij nechce, aby byl na jevišti, a přece se nechce vzdáti jeho zpěvu. Vymýšlí si proto nový prostředek: staví zpěváky do orchestru, zatím co na scéně jsou jiné postavy, jejichž zpěv oni za ně vyřizují. Mohlo by to být posuzováno jako hračka, ve skutečnosti však projevuje Stravinskij právě zde živý smysl pro divadlo. Vylučuje tu nepotřebné složky starého operního divadla a uvolňuje dráhu pro opravdu divadelní účinky.

Dlouho vyhýbal se Stravinskij tomu, napsati operu v tradičním slova smyslu. Když se toho konečně ujal, učinil tak způsobem, jenž nenechával nejmenší pochybnosti o tom, že se naprosto nevzdal svých námitek proti konvenčnímu opernímu divadlu. Jeho opera „Oidipus král“ je vědomě zbavena všech dramatických okamžiků. Obsah jed-

notlivých scén je i zde předem vyprávěn osobou mluvčího, aby pocit dramatického napětí byl u posluchačů vyloučen. Aby divák byl uveden do ještě větší vzdálenosti, je text hry nadto ještě latinský. Osoby se tu označují jako „Statues vivantes“, jako živé sochy. Nositelem hudebního dění je především sbor a celek má ráz operního oratoria. I zde převládá absolutní hudební forma, takže nikdy nemůže dojiti k nebezpečí rozporu hudby a textu. Podobná opera ovšem není pro diváka ničím příliš lákavým se svými živými sochami, které skýtají jeho oku velice málo podívaně, i když hra byla inscenována sebe důmyslněji a v sebe vynalézavějším slohu. Na jedné straně nepotřebuje tu divák již přehlížeti, jak nedostatečnou je mimika a gestikulace zpěváků, nepotřebuje ani litovati účinkujících umělců, že se kromě složitého zpěvu musejí zaměstnávat také ještě namáhavým předstíráním hry. Na druhé straně však zůstává scénický obraz ztrnulý a trvá nebezpečí, že divák, jenž byl oddálen od vlastního děje, se konečně oddálí i od celého uměleckého díla. Vidí v něm konečně v nejpříznivějším případě jen zajímavý pokus, který však naprosto nestrhne.

Milhaudova opera o Kolumbovi.

Nebezpečí nudy není ovšem u operního obecnstva ničím tak vážným, jakým bylo u obyčejných návštěvníků divadla. Není návštěvníků na celém světě trpělivějších, než jsou návštěvníci oper, kteří jsou vždycky ochotni nuditi se s velikou uctivostí a velikým požitkem. Zejména Němci dosáhli už dávno rekordů na tomto poli.

Francouz Darius Milhaud byl této operní nudy na míle vzdálen, když si usmyslil složiti svévolným způsobem sborovou operu, která by ve všech scénách poutala a zajímala. Látku mu k tomu poskytl básník Paul Claudel, jehož rytmické odstave vždycky stály na hranicích hudebního projevu. Claudel napsal básnické dílo plné vzrušenosti a živých rozprav, dílo, v jehož středu stojí sbor. I zde najdeme postavu předčítatele. Tento předčítatel však nestojí mimo vlastní děj, je zatahován do sporu. Do sporu s chorem. Tento chor mění svou úlohu: jednou představuje obecnstvo, jindy herecký soubor, hned žádá, aby mu bylo vysvětleno, jak se detailně odehrával příběh, hned opět přináší, podobně jako v Bachových oratoriích, výkřiky úžasu nebo děsu, jindy konečně uděluje rady a volá do děje. Sbor je tedy krátce co nejužším způsobem spojen s vlastním dějem. Případ „Křištofa Kolumba“ se tu rozvíjí jako ve snově hře před metafysickým soudním tribunálem. Hra se počíná v krčmě, ve Valladolidu, odkud vychází Kolumbus na výzkumné cesty, a zde se také končí. Vidíme dvory lisabonský a španělský. Je tu množství alegorisujících obrazů a symbolisujících výjevů, používá se místy i filmu, aniž tím dochází k slohovému rozporu. Prožijeme bouři na moři, vzpouru námořníků, objev Ameriky, posměch a nové vzkříšení Kolumba. On má tu jediný vyhrazen zvláštní figuru.

Vidíme, že Milhaud má stejně málo vážnosti k zpěvákovi, pokoušejícímu se o herecký projev, jako měl Stravinskij. Snaží se ho vyloučiti a soustřediti zpěváka na jeho nejvlastnější úkol, na zpěv. Sbor je stále nově rozčleňován, existují tu chory jednotlivých skupin, malé ensembly, dueta i sólová čísla, sbor brzy zpívá, brzy recituje, křičí, šeptá a volá. Brzy je to melodický recitativ, brzy stereotypně opakuje lidové floskule, brzy postupuje v lapidárním unisonu, hned zase polyfonicky. Celek zní jako světské oratorium, uskutečněné novými prostředky. Bohužel nevytvořila ani tato opera nový sloh. Zůstala ojedinelým experimentem, a Milhaud již ve své nejbližší opeře „Maximilian“ udělal velké ústupky obvyklému opernímu slohu. Jeho dřívější opery měly ve svém miniaturním formátu „minutové opery“ parodistický ráz, operou „Maximilian“ však pronikl Milhaud do velké opery pařížské, která pro něho byla dlouho uzavřena.

Burleskní opery Křenkovy a Hindemithovy.

Několik let předtím došlo již na německém operním jevišti k pokusu, porušiti slavnostnost slohu velké opery a oživit tento hudební útvar vnesením složek z „Buffooperu“. Arnošt Křenek poznal velice bystrým pohledem, že jazzová hudba je k tomu zvláště způsobilá. Jazz byl pro něho převládajícím zážitkem, a ve své opeře „Jonny hraje“ postavil sloh jazzový proti tradičnímu evropskému slohu opernímu. Při tom nenechal své obecnostvo v pochybnosti, že se staví rozhodně na stranu jazzu. Uprostřed děje stojí postava Jonnyho, houslisty v jazzbandu, jenž symbolickým způsobem ukradne housle známému evropskému houslovému virtuosovi a odveze je do Ameriky. V závěru ujišťuje nás sbor:

„Hodiny odbily a přestal starý věk, teď nový věk svou vládu začíná. Jen dbejte, byste přestoupili včas, začíná přelavba do země neznámé — do země svobody.“

A černoch Jonny praví:

„Mně patří všechno zde, co v světě krásné je. Starý svět stvořil to, a neví, co s tím dál. Teď nový svět však již přes moře blíží se a starou Evropu v svém tanci podědil.“

Tento starý svět je tu representován operním skladatelem, jenž miluje sentimentální láskou svou Anittu a opěvuje ji nejvýš banálními slovy. Všechny tyto banální projevy a obraty jsou prokomponovány ve složitém protikladu, takže je těžko rozeznati, kde začíná vědomá parodie a kde se z vůle skladatelovy končí. Komponuje operu, v textu však naznačuje, že skládati operu nemá dnes již smyslu. Sklání se před novým světem a vpouští tento svět do svého díla, nevyvozuje z toho však důsledky jinde, než tam, kde charakterisuje prostředí jazzové hudby. Křenkovi chybí odvaha k vytvoření nové formy.

Evropský svět se tu líčí jako romantický a zobrazuje se za pomoci starých operních prostředků. Neromantický a nový svět Jonnyho je líčen prostředky jazzovými. Tyto obojí výrazové prostředky se tu objevují vedle sebe a nedojde mezi nimi k rozhodnutí. Nová doba se ohlašuje i v nových prostředcích děje, na operních jevištích do té doby nezvyklých. Jsou tu scény v halách hotelů, v předstíni nádraží, prožije se tu železniční neštěstí, na jeviště přijíždí auto. Pojem nové opery je tu tedy chápán velice vnějškově. Při tom je prokomponovaný text místy nesmírně banální, což tím trapněji vynikne, všimneme-li si, jak nákladných hudebních prostředků k tomu je využito. Říká se tu na příklad:

„Tak trpím pro tebe a přece odjíždím.“

„Ó, nezabíjej srdce mé, vždyť buší divě tak.“

„To v tobě miluji, čím ještě staneš se a čím se staneš mnou...“

U Wagnera měla zásada prokomponování textu původně ten smysl, že se zdůrazňovala zvláštní důstojnost slova. V tom leží i nezdár Wagnerův, poněvadž u něho většinou slova jsou nesnesitelně nadulá. Tím nesmyslnějším stalo se v pozdější opeře používatí tohoto principu a dodávati bezvýznamným a každodenním větám pathetického hudebního důrazu.

Podobný protiklad bychom našli i v opeře Paula Hindemitha „Novinky ze dne“ (Neues vom Tage). Text této opery byl patrně vybrán hlavně k tomu účelu, aby uváděl v úžas měšťáky. Skládal se z nejvýš vtipných, humorně rýmovaných a poentovaných kabaretních výjevů od Marcela Schiffera. Na počátku byl vstup hádky mezi dvěma manžely, pak se opěvovalo štěstí rozvodu v nejrozmanitějších odstínech. „Kancelář pro věci rodinné“ má dopomáhati manželům k tomuto šťastnému stavu tím, že dodá kdykoliv na požádání potřebného svědce. Při tom dochází ovšem k podobným nehodám, že se tento svědce zamiluje do dámy, pro niž má obstarati jen soudem požadované cizoložství, a že ona se zamiluje do něho. Tu

podvedený manžel volá: „Ovšem, že chci, abys mne podvedla, ale nechci, aby ti to působilo takovéhle potěšení.“ Pro ublížení na těle se pak dostane do vězení a dostane se se svou rozvodovou aférou i se svou manželkou za hvězdu na jeviště revuálního divadla. To je látka buď pro operetu nebo pro lehkou, vtipnou operu.

Paul Hindemith však přistoupil k této látce, jsa obtížen doktrinou samostatné a absolutní hudební formy v opeře a s přitěží svého kolosálního kontrapunktického umění. Dokázal to hned v úvodních partiích, které přinášejí mužské sbory, zpívající parodistickým způsobem celé formuláře, ohlášení narození a úmrtí, průkaz schopnosti v manželství a paragrafy ze zákoníků. Dává zaznít radostné hymně rozvodové, trojhlasné a s koloraturou. Chor zpívá na text: „Jak trapné“ mnohozvukový sbor v madrigalovém slohu s imitacemi, koloraturami. Dvanáct typistek u psacích strojů zpívalo v mnohohlasém sboru s fioriturami a s humorným doprovodem v šestnáctkovém staccatu doprovod psacích strojů na text: „Odpovídajíc na Váš včerejší dopis ohledně dodávky elegantního křestního kmotra, dovolueme si Vám zaslat ofertu...“ Nakonec tu byla mnohohlasá pasáž ve formě fugy na text vytrhaných notiček z novin. Paul Hindemith nebyl první s těmito vtipy: Milhaud, jenž má stejný sklon ke grotesknosti, „zhudebnil“ jednou celý katalog firmy, nabízející hospodářské stroje.

U Hindemitha však se ukázalo, že hudba nebyla ani tak vtipná, ani tak lehce formovaná a poentovaná, jako byl text. Ctižádost absolutního hudebníka byla ustavičně v nevyrovnatelném protikladu s provokujícím gestem skladatele moderní opery. Formy, kterých užíval, nutily ho svým rázem k velké hudbě a nikoliv ke vtipu a k líbivým melodím. Užité umělecké prostředky naprosto neodpovídaly příliš zřetelnému úmyslu této opery, být vtipným a uprchnouti z operního světa „lži velkého slohu“.

Weilova „Žebrácká opera“.

Radikálnější po stránce formální i obsahové byli skladatel Kurt Weil a básník Bert Brecht, když spolu přinesli „Žebráckou operu“ a operu „Mahagonny“.

V „Žebrácké opeře“ je hudba zdánlivě vedlejší věcí, je rozseta na rozmanitá místa a je používána jenom k tomu, jde-li o zpěv songů nebo o charakterisování nálady. Ve skutečnosti však hudba nese tento přerod a předurčuje formu hudebního divadla, která by mohla mít pro vývoj daleko větší význam než pokusy jiné. Její formy jsou výrazné a snadno přehledné, a nestávají se při tom ani banálními, ani ztrnulými. Při tom se Weil naprosto nevzdává vymožeností nové hudby, zejména pokud se týče její harmonie. A při tom se spojení s lehkou hudbou objevuje způsobem organickým a ne pouhým prázdným gestem, jak tomu bylo u Křenka. Není divu, že se písně z této opery staly tak proslulými.

Po úspěchu tohoto prvního díla snažili se Weil a Brecht dobýti i operního jeviště. Chtěli se vrátiti k velkému stylu, k soustředěnému a vážnému výrazu a vyhnouti se při tom prázdnému pathosu operní konvence. Básník Brecht znal dobře cestu, která vede od kousavé grotesknosti až k čisté tragice, stejně jako to věděli Wedekind nebo Büchner. Nová opera „Mahagonny“ se odehrává ve fantastickém městě, které jednoho dne je zachváčeno kapitalistickými instinkty. Tu podniká každý, co se mu zlíbí, a zakázána je jen jediná věc: nemít peníze. Proto také je jimi Mahoney odsouzen k smrti na elektrické židli za to, že si objednal whisky, kterou nemůže zaplatiti.

I v této opeře se zdůrazňuje protiklad k jímavé tradici opery v parodii sentimentální „Modlitby panny“, kterou sem Weil vkládá. Parodistický rys však naprosto nestojí v popředí. Wagnerovská technika prokomponování je tu naprosto opuštěna, místo ní nalézáme opět uzavřená čísla, jejichž jednotnosti se dosahuje pouze dějem. Zpěvnému hlasu se tu přinášejí krásné možnosti v novém a snadno pochopitelném slohu, a za burleskním povrchem je možno

zřetelně vycítiti tragický přízvuk. Pro to všechno mělo operní obecenstvo hned od premiéry při hře „Mahagonny“ velice nepříjemné pocity. Při lipské premiéře došlo k prudkým skandálům a i při pozdějších provedeních této opery, také v Praze, se projevil odpor operního obecenstva. Básník i skladatel na to byli ostatně připraveni, neboť jejich úmyslem bylo „...vyvoditi důsledky, které vyplývají z nezadržitelného úpadku dnešních vládnoucích společenských vrstev.“

Tak nabyla tato opera ještě zvláštní důležitosti tím, že v ní z uměleckého problému se vyvinul problém sociologický.

Operní divadlo E. F. Buriana.

Česká opera poválečného období nesouvisí s vývojem, který jsme zde načrtli. Je to výsledkem toho, že měla základ ve své vlastní zákonitosti, která jí ušetřila křečovitě hledání a tápání opery německé. Proto také by rozvoji české opery po válce bylo třeba věnovati článek zvláštní, pro nějž v této souvislosti nemáme místa.

Mezi kulturními zjevy moderní české hudby je však jeden umělec, kterého v této souvislosti uvést musíme. Je to E. F. B u r i a n, a není divu, že právě on se stal režisérem „Žebrácké opery“. Tato opera působila na další vývoj zejména tím, že namísto zpěváků, pokoušejících se o zpěv, postavila herce, kteří občas zpívají. Jim ovšem bylo třeba klásti hudební jiné úkoly. Ukázalo se však, že intenzita účinku tím neutrpěla a že různé nedostatky po stránce hudební techniky se staly docela přijatelnými v souvislosti s celým slohem „Žebrácké opery“. Inscenace této opery E. F. Burianem, jakož i některé jiné příklady jeho m u s i k á l n í h o d i v a d l a, ukazují zřetelně vztah k Brechtovi a Weilovi. Operní kritici, kteří se na tato představení nedostavovali, byli v nepravu. Neboť Burian, jenž začal svou dráhu jako hudebník, hudebníkem vřdycky zůstal a zejména v inscenaci Nezvalovy „D e p e š e n a k o l e č k á c h“ se svou hudbou přinesl při nejmenším přípravu k jedné z nejdokonalejších synthés hudby a divadla. Bylo to představení o mnoho důležitější než tolik věcí, odehrávaných na oficiálním operním jevišti a ohlašovaných s velikým hlomozem jako moderní hudba.

Celý vývoj moderní opery směřuje k tomuto vyřešení, ke spojení slova, hudby a pohybu. W a g n e r se snažil na úkor hudby dopomoci k vítězství básnickému dramatu a učiniti hlavní složkou opery deklamatorní prokomponovaný zpěv. S t r a v i n s k i j měl dojem, že tento problém je tak zarputilý, že se mu raději je lépe docela vyhnouti. A l b a n B e r g udělal operu z velkého básnického díla minulosti a porušil při tom básnickou sílu slova. E. F. B u r i a n je první, který našel správnou cestu tím, že už ve svém „Voicebandu“ transponoval básně cestou přes rytmus a přes barvitě odstínění jednotlivých hlasů na pole hudebnosti, aniž tím současně rušil jednotnost básnické koncepce.

S t r a v i n s k i j našel znovu spojení nového tance a nové hudby, užíval při tom však pouze orchestr. E. F. B u r i a n jde v mnohých svých dílech o mnoho dále tím, že spojuje tanec současně s instrumentální hudbou, se zpěvem jednotlivých hlasů anebo se zpěvem sborovým. Význam podobných objevů nesmíme podceňovati proto, že k nim došlo jen v malém měřítku a jen na rozmanitých místech jeho inscenací. To nic nezmění na faktu, že tato Burianova synthésa je skutečně pionýrským činem, který může ukázati cestu nové generaci hudebníků, nastíniti sloh nového hudebního divadla a předpověděti vývoj nové opery. Neboť hudba, třebaže se v těchto Burianových inscenacích zdá býti složkou jen méně významnou (jako tomu bylo ostatně při „Žebrácké operě“), je při jeho představení ve skutečnosti hlavní složkou divadelní totality, složkou, která všechny ostatní prvky dohromady sdružuje.

Burian je první, jenž naznačil synthésu nového divadla

a nové hudby. A jen z této synthésy, ať už k ní dospěje sám anebo ať ji uskuteční někdo jiný na jiném místě, můžeme očekávati vznik nové a životaschopné opery.

Život a instituce

H a n u š S a c h s :

Rodina s láskou a bez lásky

CHceme-li se poučit, že život v rodině neplyne hladce a jednoduše, že je k němu potřebí značného umění, vyjeďme si za krásného nedělního odpoledne na výlet; poučíme se bohatě: budeme-li sami, o ostatních — budeme-li s rodinou, o sobě.

Vážněji mluveno: Příčiny rozporů v lidech, které psycholog poznává, jsou nejrůznější a vznikají na všech koncích světa, ale jeden je v nich vždy: rodina. Ať jako přítomnost, ať jako stín minulosti, jehož nelze zaplašit.

Co ví věda o rodině.

Věda, zaklepáme-li u ní, počíná si k našim zdvořilým dotazům asi tak, jako odpovídá na konflikty jednotlivců: vypravuje nám spoustu věcí o tom, čím rodina býti má, smí, musí, čím byla a čím bude, ale říká nám velmi málo, čím skutečně jest.

Je možno namítnout, že jednotlivé případy jsou příliš různorodé, rozpory příliš zmatené. To je ovšem jen výmluva, neboť i přírodní vědy jako chemie a fyzika pracují se spoustou forem a přece si nedají zabránit, aby nenašly podstatu, skutečnost, zákonitost těchto jevů.

Etnologové, sociologové a historikové nás ujišťují, že rodina, jak je známo, nebyla tu už od počátku, že byly dříve docela jiné druhy rodiny, nebo jak chceme nazývati různé ty formy sdružování, jakými byla rodina z loupeže, rodina skupin, mnohoženství, mnoho mužství, svazy mužů, zasvěcených chlapců a ještě mnoho, mnoho jiných.

V biologii a okolních vědách platí zásada, že starší, primitivnější vývojové stupně nemizejí zcela s povrchu, i když byly vystřídány stupni složitějšími a účinnějšími, nýbrž že žijí s nimi nebo v nich dál.

Jsme daleci toho, abychom si tuto zásadu prostě z biologie vypůjčili a tvrdili, že dřevní sociální útvary existují trvale i v naší civilizaci. Nic o „atavismech“. Co je staré, je mrtvo, docela mrtvo a živoří ještě jen u těch národů, které ustrnuly nebo se zvrátily na stare stupně civilizace. Co však žije dále, je pudová a k rozkoši tíhnoucí složka člověka, která se nemohla od svého vzniku a ve svém základě změnit až podnes, protože každý člověk vstupuje do života jako primitiv, bez znalosti řeči a mravních zákonů, bez znalosti studu, hnusu nebo strachu — jako dítě prostě.

Tradice není náhodou.

Zmizelé někdejší způsoby a zvyky, ať se nám jeví sebe bláznivěji nebo komičtěji, nebyly pouhé náhody. To je vlastně samozřejmé, jest však dokázáno také ještě tím, že vznikly skoro ve stejné podobě na zcela vzdálených místech zeměkoule. Jsou to zkameněliny prapočátečních konfliktů s dřívějšími, primitivnějšími pokusy o řešení. Ve vší své fantastičnosti dávají nám dobrou představu o tom, s jakými vášněmi, požadavky, nadějemi, přáními, odříkáními a zklamáními upírá se

člověk ke své rodině, v době, kdy mu znamenala obraz světa, vedle něhož má sotva co jiného místa, — jako dítě a člověk dospívající. Život přání a obraznosti, jímž prošel (podle slova *Diderotova*) jako „malý divoch“, jest nesmazatelně jako odkaz dětství vtištěn do jeho vztahu k rodině.

V příkrém protikladu k tomu jest, že rodina jest z nejpevnějších a nejnutejnějších zařízení naší civilizace. (Prorocství a utopie tu nic neplatí.) Říká se o ní v parlamentární řeči, že jest „pilířem naší kultury“; ona jest jím opravdu. Mravy a zvyky, mravnost a náboženství, zákon i tradice nad ní bdí zvenčí a — pode jménem „svědomí“ — zevnitř. V některém směru se její předpisy odlišují podle národních povah, hospodářských forem a dějinného vývoje, v jádře je to stále totéž: nepřátelství a pohlavnost mají zůstatí mimo, nesmí míti v rodině místa. Za zákaz pohlavnosti se slibuje plná náhrada (slibovat je, jak známo, snazší než plnit) v jiné, nové rodině, která má býti založena; nepřátelství se převezme beze změny ze staré do nové rodiny.

Že má rodina dvojitou tvář s protilehlými pohledy, že jest zároveň líhni, v níž vylézají z vajíčka prapudy a chtějí se v ní vyžít, a posvátným okrskem, v němž je požadováno, učeno a zkoušeno jejich potlačení, činí z rodiny to, čím skutečně jest (a — abychom si přece jen zavěštili — čím dlouho ještě nutně bude!).

Novomanželé.

Teď však je na čase, zanechat teorií a podívat se pokud možno na věc.

Pozorujeme-li novomanžele — zvláště na svatební cestě — seznáme obyčejně, že jejich chování vyjadřuje dva pocity: pýchu a nudu. (O štěstí, barvy rudé až fialové, — podle vkusu — pomlčme.)

Pýcha se nevztahuje na činnost, kterou úspěšně vykonávají — nejsou dosti zaslepeni, aby neviděli, že tato schopnost jest hodně rozšířena — nýbrž na to, že se jí mohou po prvé oddávat beze stínu studu a zlého svědomí, tak říkajíc veřejně. V posledních desetiletích se v názorech na stud a tajnostkárství sice leccos změnilo, ale i u lidí nejsvobodnějších („nejenom že nevěřil ve strašidla“, praví *Lichtenberg*, „také se jich nebál“) nejde to při „mimomanželském“ počínání přece jen bez jakéhosi pocitu viny, již proto, že se tu obyčejně přece jen musí trochu lhát a falešně přihlašovat. Po prvé teď partneri nemusí hráti si tajně „na tatínka a na maminku“, smějí po prvé uvěřit sobě a světu, že jimi jsou skutečně.

Onen pocit viny má ovšem dvě stránky, ježto, jak již řekl kterýsi lidský znalec, zapovězené ovoce chutná. Působení dovolenosti bledne později v oficiálnost a jest brzo potlačován lakadlem zakázanosti.

Co se děje v rodině.

Nuda jest u průměrného člověka stavem přirozeným, nemá-li zrovna starostí, t. j. nejsou-li bezprostředně dotčeny jeho zájmy. Účty v hotelu jsou vydatným tématem rozhovorů, ale nakonec přece selžou. Jako je tomu na počátku, bude i později; aby se sešli dva lidé, kteří se mohou trvale zajímat o obecné myšlenky, prosté praktičnosti a osvobozené z přítomných zájmů, jest vzácnou výjimkou. Ostatní si vedou jako hráči karet, to jest, dělají si umělé starosti, těm slouží ke stejnému účelu každodenní a stále opakovaná manželská hádka.

Rodinné rozpory se snadno rozrůstají do ohromných rozměrů tam, kde se nedostavilo štěstí lásky, což se obzvláště snadno stává ženám; nevzbuzená nebo nenaplňená erotika přeměňuje se v nenávist a pomstychtivost. I tam, kde nedostatek není doznán nebo partner je z viny osvobozen, zklamání plodí nepřátelství. Nevystupuje veřejně, nýbrž maskuje se — zvláště často přehnanou láskyplnou péčí, již možno znamenitě partnera trápit. Přesun útočnosti s muže na jeho příbuzné a přátele jest jiný osvědčený prostředek.

Přes vnitřní napětí vzniká přece skoro vždy něco více než vzájemná soudržnost, jakýsi druh jednoty totiž, který se vyjadřuje tím, že cit sebelásky se rozšiřuje na druhou polovici. Ženy pocítují, protože jsou zvláště přístupny tomu, čemu psychoanalýza říká „narcistní zranění“, pokoření mužovo hlouběji než on sám. Jsou arciť také proto zvláště kritické k jeho vystoupení na veřejnosti. Co jest při rozchodných touhách pocítováno jako odpor, není v mnoha případech ani lpením jednoho na druhém jako toto pouto jednoty, které bývá pevnější než vůle partnerů.

Státí k sobě jest ovšem lepší, než býti spolu drženi; k tomu jest potřebí souladu v hlubších vrstvách než je myšlení a charakter rytmického souznění, jež vyvrcholuje v oblasti erotické. Snad je to tak zvaná láska, která, ať právem či neprávem, dovede vytvořit tento pocit souznění. Avšak zdá se, že tento „hlas krve“ není vždy snadno zjistitelný; je možno jej přeslechnout, protože se do něho shora nebo zdola vmísily jiné úmysly. Lidem nejistým nabízí se zdánlivá náhrada, již se říká manželství z rozumu, která však není s rozumem ani spřízněna ani sešvakřena. Jako totiž podle sv. *Augustina* dospívající, kteří ještě nepoznali lásky, milují lásku (*nondum amant, sed amare amant*) tak vyhledávají tito lidé, nevedení žádným vnitřním hlasem (a ovšem i ti, kteří se chtějí zaopatřit) sňatek sám jakožto takový a říkají, že jim dostačí, je-li předmět jejich volby „zdravý a sympatický“. Mají představu jakéhosi kamarádství na cestách a díví se později, že křížovátka, kde se cesty konečně rozdělují, stále a stále nepřichází.

Žena a muž.

Kdo volí a kdo je vyvolen? V základě a nejčastěji volí ještě žena, protože svou jemnější intuicí cítí dříve „fluidum“, které neviditelně proniká situaci a ony první útlé, nezjistitelné znaky souhlasu, na něž muž nevědomky reaguje při svém nerudném ucházení se o ženu.

Toto ostřejší větření má žena i pro to, co jí muž chce utajit, zvláště pro nevěru. Ženy zde mají výhodu, ježto bystrost mužů bývá kalena tím, že dávají nevědomky přednost *nevěděni*. Nehledě k hlubším důvodům, jest jim odhalení nevitáno, protože vede ke zklamání a nelibým výstupům, snad k rozbití domácnosti a ukládá muži povinnost, aby nevitáného třetího vyzval na souboj, nebo ho zpoličkoval nebo vůbec s ním vykonal něco hrdinského. Mužové, kteří něco tuší, čekají na „důkazy“ — netrpělivě, ale dlouho.

Kdyby bylo lze provésti s vášněmi něco podobného chemickému rozboru, byla by žárlivost jistě komplikovanou složeninou. Pýcha majetnická, pocit práva, konvence a potřeba čistoty jsou jen nejpovrchnější vrstvou; ješitnost tu hraje všemi barvami od: „Nejsem mu asi už dosti hezká“ až k: „Myslí si, že si ze mne může tropit žerty“. Ale její nejvlastnější obsah je

přece něčím divočejším: je to trhání pouty a nemožnost se osvobodit, nežádoucí prokleté obrazy fantasmie, jak se ti dva objímají, a při tom pocit zaprodanosti něčemu cizímu a hnusnému. Odsouzení k takovým útrapám bývají lidé, kteří se musili, když dospívali, obzvláště silně brániti erotické přitažlivosti vlastního pohlaví a teď jsou oklikou přes normální lásku vrženi do starého kruhu. (Dostojevský a Strindberg zpodobili a vyslovili tento cit již před Freudem.) Homosexuální ženy tíhnou k žárlivosti z podobného důvodu; vynaložily všechno, aby se vyhnuly ohromné nestvůře „muž“ a nesnášejí, že narazily na mocnější sílu.

Z troskotání.

Jest osudnou věcí, ztroskotati v „přístavu manželském“ na některém z četných útesů erotiky, neboť výjimečně, v našem společenském řádu tak vzácné plné oprávnění k plnému využití erotických a pohlavních tužeb jest solí manželství. „A zvětrá-li sůl, jak se jí má solit?“ Častou příčinou — vedle problému bezdětnosti — jest úžasná neznalost podrobností milostného života, jak jen se vymykají nejjednodušším fyziologickým základům, ba i neznalost těch. Ani hloupost, ani nedostatek příležitosti k lepší informaci nejsou vinny, jako potlačení, maskované studem a přání, vidět tyto věci jen sedmi mystickými, růžovými závoji, jež opět závisí na poutech rodičovských, ne sice přímo, ale jako následek podivuhodných klikatých cest, za něž je nucen duševní vývoj milostné mouchnosti.

Abychom citovali aspoň jednu z těchto typických propastných a scestných oklik: Ženský svět rozpadá se muži od té chvíle, kdy vstupuje do milostného života dospělých, ve dvě přísně oddělené poloviny: Čistá a zbožňovaná žena, kterou každé pomýšlení na pohlavnost snižuje a jeho samého uráží, a žena-nevěstka, u níž hledá požitek, ale nic jiného než požitek v nejdovádějším a nejhrubším smyslu toho slova, bez jakéhokoliv lidsky-osobního vztahu. Manželku volí z prvé poloviny, oné čisté, s klamnou nadějí, že teď nalezne sjednocení. Ale rozdělení trvá i nyní a vzniká chladná manželská temperatura s četnými výlety do krajů teplejších. Mužům, kteří musí svou budoucí ženu stůj co stůj „zachránit a povznést k sobě“, ženám, pro něž je rozkoš nerozlučitelná s tajemstvím a zákazy, děje se podobně.

Povaha milostných vztahů nezávisí vždy na tělesné pohlavních vlastnostech, někdy je tomu dokonce naopak. Někdy se sejdou dva z těchto „zvrácenců“ a snaží se vzájemně doplňovat, muž zcela ženský, žena zcela mužská. Ale nepovede se to, ježto některé organické skutečnosti se přece nedají překonat.

Jest domněnka, že mnohé konflikty a zklamání manželského soužití plynou z toho, že láska je tolik spiata s obrazností a manželství nikoliv. K tomu se pojí dobře míněné rady, aby intimnost soužití nebyla trvalá, aby byla přerušována údobími vzdálení — vnitřního nebo vnějšího — aby se distancí zase rozžila a rozkvetla fantasmie.

Na chvíli to snad pomůže; trvale sotva. Je v tom falešná představa, že skutečnost jest přísná paní, fantasmie však poddajná služebnice, které je možno navléci každý kostým a rozkázat každou službu, jakou si přeje naše vůle a potřeba — jako bychom věřili, že

vítr může rozkazovat výbuchu sopky, protože žene sopečný dým na tu neb onu stranu.

Přáním a poutům, na nichž závisí milostné štěstí nebo neštěstí, jest cesta dávno předepsána mocí, s níž se nedá smlouvat, protože je tak nezměnitelná jako skutečnosti světa. Nejsou to první zážitky, které mají tuto moc. „Každý muž chce ženu, která je nejpodobnější jeho matce“, to je jednoduché; je to totiž nedorozumění. Míněno tím je, že dětské tužby dodávají surovinu, kov nebo mramor; působením snící nebo bděle snící fantasmie, v níž se zrcadlí strach a potlačení, naplnění a odřikání, vzory a zákazy vývoje, vzniká obraz, správněji: praobraz toho, co pro všechnu budoucnost znamená vrchol milostného úkoje — ve vysoké i nižší milostnosti. Podoba je mnohdy až k nepodobnosti předělána, až nabude konečné formy, která pak je nezměnitelná. „Imago“ říkáme tomuto obrazu, za nějž — jako za mnoho jiných věcí — děkujeme velkému Švýcaru Spittelerovi.

Dobře jest, blíží-li se manželství tomuto obrazu, byť jen jakousi vzdálenou rodinnou podobou; leckdy jest mu však jen temným pozadím. Kdo se domnívá, že odstraní toto nebezpečí opatrným a pozorným výběrem, neví nic o lstech a tajnostech neuvědomělého duševního života. Jistota vznikne buď najednou, nebo nikdy, a pravděpodobnosti tu nemají ceny.

Že si jsou muž a žena duševně i tělesně v mnohém nepodobny, činí půvab jejich soužití, ale tvoří také jisté potíže — méně u ženy, která si uchovává svou intuici a nedá se valně omýlit rozumem a logikou, jako spíše u muže, který se nezbaví očekávání, že dřív či později přece svůj cit vyjasní a dodá mu jasného, souvislého tvaru. Ježto je bližší a jednodušší, myslit v protikladech než v odstupňování, a zvláště tam, kde by myšlenka chtěla zvládnout a slovy vyjádřit cítění, vytváří si muž z každé různosti, kterou objeví u své ženy, hned protiklad. Tento omyl pronikl do leckteré theorie a začne-li někdo s prorockou tváří větu: „Žena jest...“, můžeme býti jisti, že na něj narazíme. Tak jednoduché to není. Místo definic toho, čím žena jest, spokojme se konstatováním, čím není: není opakem muže, nýbrž svým způsobem něco jiného.

Co bývá pod povrchem.

Není to lehké, vidět správně do manželství; obyčejně to je jako s výkladními skříněmi, do nichž na denních cestách hledíme, aniž dobře víme, co v nich jest. Také nejsou skutečnosti, o nichž tu uvažujeme, tak důležité jako jejich perspektiva a atmosféra. Co vypadá jako stále přátelské soužití, může býti dusivá nuda, za tichou pokojností může číhat mrazivá nenávisť, co se druhým jeví jako velká bouře, jest účastníkům jen malou přestřelkou, a dokonce i temperamentně vedený spor, s předměty, brázdícími vzduch, nemusí býti nic horšího než úvod ke smiřující milostné scéně. Z podstaty, erotické sounáležitosti, vidí kolemjdoucí jen málo, zatím co opak je účastníky často popírán, přehlížen nebo snižován na významu. Marné úsilí, neboť všechno ostatní jest jen obal a jistota, že jsme našli štěstí a štěstí dáváme, jest živým středem manželství jako housenka, z níž a kolem níž se tvoří chrysalis.

Když se takový obal vytvořil, jest ovšem, jako všechny formy lidského spoluzití, tuhý a ztrnulý. Odu-mře-li jádro, může ještě nějakou chvíli jako prázdná slupka trvat, ale jest nemožno nahradit ji novým.

Proto jsou „rozumné reformy“ manželství tak často odsouzeny k nezdaru. Oba manželé poznali, že nemohou již míti milostného společenství. Rozdíly temperamentu, náklonnosti, nacházející úkoje jen ve směru, který je partneru cizí, opačná hlediska na otázky věrnosti a žárlivosti to znemožňují. K vůli dětem, z důvodů sociálních nebo společenských, snad také proto, že si ve všem ostatním dobře na sebe zvykli, rozhodnou, že přesto spolu zůstanou, jako „dobří kamarádi“ a že své manželství udrží jako vnější formu. Znamenitá, velmi rozumná myšlenka — ale její uskutečnění ukáže se těžším, než kdo tušil. Nevstoupí prostě do života dekretem obou stran — potřebuje dlouhé, obtížné přechodné doby — ačli se vůbec uskuteční.

Proč se lidé žení a vdávají.

Jiný tvar téže věci: Mysli si, že přicházíš do společnosti a víš, že se mezi dámami nalézá i ta, o kterou usiluje pan X od té doby, co ho už vlastní manželka málo zajímá; a rád bys mezi přítomnými našel tu, o kterou jde. Napadne-li ti některá, že je podobna paní X nebo patří ke stejnému typu, nemusíš se už namáhat hledáním. Člověk by skoro věřil, že tahle věrnost v nevěrnosti má pro hlavního účastníka něco komického, vidí-li, pozoruje svou minulost, celou skupinu „mimomanželských případů“ a na každém v barvě vlasů, rysech tváře, postavě a povaze podobnost s vlastní ženou — avšak on toho nezpozoruje.

Tuhé lpění na stejné osobě bez dovolení náhražky nemusí býti naproti tomu ještě láskou; je to někdy jen část povahy, která nesnese, aby se zřekla nebo nechala zmizeti ze své moci něčemu, co bylo její, i když si už s tím neví rady.

Nejoddanější jsou ti mužové, kteří hledají v ženě jako „věčná nemluvnata“ především životelku, která je zbaví denního boje o chléb a podává jim každý den dobré sousto. Mládí a krása jich nevábí, jsou pravidelně ženati s ženami, staršími jich; zástěra u nich zastupuje pás Afrodítin.

Jiný motiv, ženit se se staršími nebo v nejlepším případě stejně starými ženami, působí u čistých jinochů, kteří chtějí vstoupiti ve svazek vyššího řádu, na podkladě společné práce pro společné ideály. Zaslouží si všechno nejlepší, ale pro většinu nastane chvíle, že se rozetřesou strachem, aby opovržené radosti nezmizely brzo nadobro: hodina paniky, kdy se uzavírají brány. Dostanou se obyčejně do pasti ženy, která má to, co chybí jejich vlastní, odkvétající: koketerii, eleganci, půvab, lehkost, erotickou přitažlivost, ovšemže také sobectví a ješitnost. Opuštěná žena a zrazené ideály jsou těžkým břemenem, které se stává nesnesitelným, dostaví-li se v novém životě zklamání.

Lepší to mají ženy, které se provdají za mnohem staršího muže, k němuž „mohou vzhlížet“. Opustí-li je vztah dceří, nahradí jej vztah mateřský.

Mateřskost je vůbec všeúčinným těžištěm, které udržuje ženu v její životní dráze již od první panenky a chrání ji, aby nebyla vymrštěna v nějaké zatažce a nepadla do prázdna. Většinu žen je náhradou nebo protivahou za mužská nadprávi jako jsou: větší volnost, otevřená aktivita v útoku a střídání a možnost pokračovati bez směšnosti v milostných podnicích a dobrodružstvích až do zralého věku. Mateřskost neváže se jen na vlastní děti, má jako všechno, čím vládne

Eros, dar rozmanitosti forem a způsobů: Může se omeziti na rodinu — otce a manžela inkusive — nebo se může rozšířit na všechno možné mezi kanárem a malým černuškem. Ženy s málo vyvinutou mateřskostí mohou někdy býti skvělými zjevny, oslňujícími krásou, rozumem nebo energií, jsou však skoro vždy excentrické, v plném slova smyslu, ježto se jejich bytí netočí trvale kolem stejné osy.

Své mateřskosti děkuje žena za to, že její úloha je méně tísnivá v boji generací proti sobě než role mužova; ve vztahu k synům ještě, možná že i vůči dorůstajícím dcerám. Připadá jí proto obyčejně úloha prostředníka — nevděčná úloha, jak známo, zvláště při konfliktu, jehož kořeny sahají tak hluboko, že jeho viditelná část, přání a mínění, o které je hádka, je často velmi vzdálena skutečným příčinám.

Komplexy.

Správný nadpis nad tuto kapitolu o boji staré a nové generace by byl: oidipovský komplex. Tento boj starých a mladých je stálý a všude. Nestranných diváků v něm není; kdo opustí jednu stranu, ocitá se již ve frontě druhých nebo bojuje na rozličných polích s různými zbraněmi tu pro tu, tu pro onu skupinu.

Jiný příznak: Tomuto konfliktu — i když není bojován mezi rodiči a dětmi, nýbrž mezi cizími — nechybí nikdy dva zdánlivě nepatřičné příměšky: láska a strach. Jejich nevídaný zásah je zapírán, zahalován, tajen, maskován ve svůj opak, což zatěžuje, mate a ztrpčuje každou diskusi. Proto se vyznačují debaty, jejichž podnět vzniká v této oblasti, tak neobyčejnou nechutností. Jejich podstatou je vášeň, s dialektickou fasádou nebo bez ní, nikoliv rozum; bengál místo slunečního světla, lhostejnost k důkazům, nekonečné argumenty, vítězství bez radosti a porážky, na něž se nikdy nezapomene.

Protože tu je nestrannost vyloučena, je lépe, nehráti si na nadstraníka, nýbrž opakovati si, kdykoliv nasloučáme samu sobě, větu, že každý zaujímá k velkým problémům jako k nejmenším přáním a starostem stanovisko, závislé na tom, že, jak a čím jest synem.

Vše, co vytvořila minulá generace, dráždí ke kritice generaci dnešní — ať jde o politické metody, stříh šatů nebo způsob účesu — je to ošklivé, protože to je včerejší. Naproti tomu všem z předvčerejška, jimž bychom řekli dědovské, nevádí, že nejsou nejnovějšího data; dokonce jim dodává minulost půvabu, jenž není zneužíván malou dávkou komiky, která na nich tkví. Láká to, přeskočit dnešek a včerejšek a vesnit se do světa předvčerejšího, který se nám jeví tichý a mírný — ať už byl jakýkoliv.

Pokrok civilizace byl dlouho zdržován tím, že naši předkové dlouhá staletí nebyli s to, aby převzali dědictví minulé generace a pracovali s ním: všechno, co náleželo zemědělu, musilo se zničit. Ale i nám jsou dědictví i dědění stále obtížnou úlohou a zmocňujeme se výtěžků minulosti raději přeskokem než rovnou. Má-li býti odmítnutí odkazu potlačeno jako zakázaná tendence, jako nedovolená vzpoura proti otci, nemůže se to díti jinak než přeháněním opačným směrem, tedy hyperkonservativností a kultem autority.

Kdo utíká před tím, co v něm je, utíká obyčejně dokola. Praobraz rodičů pronikne všemu navzdory, přes všechno uhýbání a vyhýbání, obyčejně v manželství dětí. Jako zpívávali staří — i když to bylo jen skřehotání — tak štěbetají mláďata, jakmile se usadí

ve vlastním hnízdě. Každé manželství má na sobě stopy manželství obojích rodičů; proto jest původ z hašteřivého domu bez lásky špatnou vyhlídkou do manželství. Že přílišná láska vdovy nebo rozvedené ženy k synovi, zeslabuje v něm chuť a později možnost k manželství, jest známo.

Nedá-li se zabránit tomu, aby stín otcův nepadl na životní pout synovu, dá se mnohemu zabránit opatrností a obezřetností. Leckterý syn je při narození otcem bouřlivě vítán a zahrnut láskou, protože v něm otec vidí pokračování sebe sama a naději, že toto nové vydání jeho já docílí všeho toho, čeho se k trpkému zklamání sám musil vzdát. Kdo sám musil resignovati, vymkne se tak tomu nejhoršímu: definitivnosti resignace. Z toho vznikají často věci nevídané, protože takový otec bezděčně nebo vědomě podněcuje ctižádost dítěte. Ctižádost není vůbec žádoucím darem, neboť znamená neklid, tedy zmenšení schopností ke štěstí. Avšak taková uměle zasazená ctižádost, která neroste z vlastního nadání a vlastní náklonnosti, jest prostě neštěstím. Je-li otec zklamán v nadějích, které choval ke svému nástupci nebo spíše ke svému duplikátu, nadšení snadno se změní v drsnou, příliš přísnou kritiku, a syn pak je po celý život poznamenán stopami tohoto odcizení.

otázky a odpovědi

Otevřený dopis Karlu Horkému, redaktoru „Fronty“

Bratře Horký, je mi ze srdce líto, že jsem Vás zarmoutil a s Vámi „celou česky cítící veřejnost“ svým, již třetím(!), odmítnutím spolupráce se správou Národního divadla. Bylo by mně líto, kdybyste zůstal bez odpovědi na svůj milý, humorný a zase lítostivý útok ve „Frontě“, a proto namáhám svou pravici s malým českým perem, abych s ním zašermoval proti Vašemu gaskoňskému brku.

Tedy já, „bolševický agitátor“, který podle Vašich vzletných slov „neskrytě a vědomě propaguje komunismus v umění a který veřejně agituje pro Moskvu a pro politické myšlenky, nebezpečné existenci a vývoji našeho státu“, vyznávám se Vám, můj horký příznivče, že jsem si dovolil, jak píšete, „luxus“, zamítnout nabízenou režii Smetanovy „Prodané nevěsty“, z těchto důvodů:

a) Naprosto se necítím povolán k tomu, abych pod patronancí dávno vyčichlého titulu „Národ sobě“ vytvářel představení, která jsou dnešnímu Národu (pozor — agitují) a mně, pracujícímu lidu, nedostupná.

b) Nejsem občanem státu, kterému diktují „horcí diktátoři“, nýbrž jsem ve státě demokratickém, ve kterém jest mi prozatím ještě dovoleno, abych si své kulturní působíště svobodně vybral a sloužil tomu, co za nejlepší uznám.

c) Mé umělecké tvoření (mám-li vůbec ještě v té spouště agitace nějaké) opravdu nemůže být živo v systému, jakým je vedeno Národní divadlo. Vděčím za svou uměleckou volnost a za svou nekompromisní uměleckou práci kolektivu D 37, který mně neplatí za posluhu, nýbrž kterému sloužím oddaně a rád.

d) Směr Národního divadla nebyl a nebude nikdy mým směrem a přeji si jenom, aby Národní divadlo šlo tak nekompromisně za svým cílem, jako naše chudé (podle Vás, milý příteli, komunistické) divadlo.

e) Bylo by mi velkou ctí, kdybych se někdy na svobodném jevišti setkal v umělecké spolupráci s geniálním Talichem, nebo s tak znamenitými herci, jaké má Národní divadlo. Ale za podmínky, které jsou dnes dány v Národním divadle, musím si tuto čest odepřít.

f) Před deseti lety jsem začal pracovat na plánu nového divadla a teprve v r. 1933 jsem je začal uskutečňovat. A dnes ode mne nikdo nemůže chtít, abych zrazoval cestu, kterou jsem si předsevzal. Naše inteligence, studentstvo a dělnictvo ví, že se dodnes na mé slovo mohlo bezpečně spolehnout. Mám i já, jako dost lidí přede mnou, zradit tuto důvěru? Pro co? Pro několik inscenací v Národním divadle za skvělých finančních podmínek? Proto, abych režiroval s Talichem, nebo abych spolupracoval se Štěpánkem, s Kohoutem nebo se Scheinpflugovou? Vážím si umělců Národního divadla nadmíru, jistě víc, než se domnívají, ale zase ne tolik, abych zrazoval svou cestu za novým divadlem, cestu, kterou oficiální scéna jako je Národní divadlo, nikdy nemůže jít.

g) Píšete ve své stranické rozezlenosti tendenční nesmysly. Dokonce i to, „že by si mohla veřejnost vykládat, že mně Smetana politicky dost nevyhovuje“. Račte prominout, ale tady se Vám Vaše gaskoňské pero zlomilo. Já, který dělám jako jediný režisér v republice Havlíčka, Erbena, Mácha a celé české básnické generace (nastojte, bez politického klíče), nebudu mít jako odchovanec smetanovské a janáčkovské opery, poměr ke Smetanovi?! Polemisovat s Vámi o tom je pod úroveň našeho roztomilého dopisu.

Jenom malou prosbu: jsem ochoten s Vámi skřížít ještě jednou pero, ale docela po odbornícku: Vy mně laskavě rozeberete první akt „Prodané nevěsty“ motivicky, harmonicky a orchestrálně, a já Vás potom budu bránit vážně a budu dokonce ochoten ve smyslu filologickém rozebrat některou z Vašich básní nebo próz. Bude to krásné: Vy mi dokážete, že ovládáte Smetanu víc než já a já zase Vám dokážu, že umím lépe česky než Vy.

V úctě „komunistický agitátor, ozlacený Moskvou“,

E. F. Burian.

Štěstí potkává lidi v životě, v obchodě i povolání - nejvíce však štěstí potkalo hráčtřídní loterie. Přes 1.300.000.000 Kč bylo jim státní pokladnou beze srážky vyplaceno

2

DIPLOMAT

náš nový dopisní papír distinguovaných kruhů vyhovuje nejpřísnějším nárokům vyhraněného vkusu a hodí se znamenitě pro písemný styk s nejmávanějšími osobnostmi. Je to bělostný klasický krásný papír s jemným nelesklým povrchem, obálky jsou opatřeny vložkou z šedého hedvábného papíru (aby byly neprůsvitné). Na skladě jsou čtyři velikosti a zašleme k výběru ochotně vzorky na požádání.

KAREL KELLNER, PRAHA, Václavské náměstí 61 - Dlouhá třída 17

Svět knih

Roč. 6. Číslo

KULTURNÍ ZPRAVODAJ

43

Otokar Fischer:

MRAKY.*

Po průzračné ploše plují,
neřídí a neveslují,

neúčastně nad otčinou
těžkých pozemšťanů plynou,

nad žalářem bez úniku,
nad voláním trosečníků,

nad nábožným rybolovem,
nad lůžky a nad hřbitovem

v dýmu vrou a v krajkách
hrají,
vlající se rozplývají.

* Ze sbírky „Rok“.

NOVÉ KNIHY. — Josef Čapek: „Kulhavý poutník“. Arne Novák: „Duch a národ“. Metafyzický román Josefa Čapka „Kulhavý poutník“, který už svým vysvětlujícím podtitulem „Co jsem na světě uviděl“, hodně říká o povaze a obsahu knihy, je poutavá literárně-filosofická zpráva jednoho z nepozoruhodnějších a nejosobitějších básníků naší doby. V samostatném mysliteli hloubavě se soustřeďujícím k nejzávažnějším otázkám života i smrti je i básník, jemuž umění je „nejvnitřnější hlas duše“. A tak máme v „Kulhavém poutníku“, v jehož ladění je cosi z povahy velkých knih starého zákona a v melodii cosi z kouzla poesie východních národů, knihu, která je celé ryzi kořisti vážné a soustředěné meditace, básnického vidění i poznání. Docela podle vlastních slov básnických dotýkal se v této knize poutník jímž je básník sám, ostýchavě a zase příliš troufale nejrozumnějších rejtříků varhan bytí, aby v jejich široce rozklenuté melodii dal zaznít i melodii svého srdce a duše a vyrovnal se tak nejen sám se sebou, ale i se světem a životem tak, jako se vyrovnávali velcí básníci, filosofové a umělci odedávna, totiž moudrosti a uměním. Vskut-

Národní tradice

Věřím v tradici světovou i domácí. V tradici světovou proto, že v ní se obecně přenáší a obrozuje tvořivá síla lidství, v tradici domácí proto, že byla ve svých nejvyšších projevech částí té tradice světové. Konečně proto, že každý národ, pokud chce žít životem národa, nese ve své kolektivní povaze určité, sobě vlastní duchové složky, které nepřipouštějí, aby se stal jen kulturním parazitem.

Josef Čapek (Život č. 1)

ku a doslova: Kniha životní moudrosti a básnického poznání. Její cena je Kč 20.—

Arne Novák: „Duch a národ“. Kniha studii a podobizen. Sice náhodou vychází kniha předního našeho kritika a myslitele Arne Nováka „Duch a národ“ v slavnostních dnech říjnových, ale nikoli náhodou dostává se jí v těchto dnech symbolického významu a hodnoty. Neboť uvědomíme-li si obsah Novákovy knihy o české tradici slovesné a národní, závažnost otázek v ní řešených a význam soudů pronesených, přiznáme knize bez rozpaků její hodnotu v tyto dny skutečně symbolickou. Pojalt' totiž Arne Novák do své knihy ze svých studií, podobizen, článků a posláních všechny ty práce „které jakkoli přispívají k pochopení duchovního obsahu národa“ a řeší otázky, náležející od nepaměti základní problematice češství.

Národ je Arne Novákovi pojmem oblasti duchové a mravní, v nichž si generace i věky podávají ruce a pochoďně ze svrchovaného příkazu, „aby skrze národnost dospívali vyššího lidství“. Vycházejí z tohoto aspektu národa pojat do své „české galerie“, jak sám označuje svou knihu, všechny ty, kdož přispěli k obohacení umělecké i národní tradice české. A tak v jeho knize, v které čteme o duši a slovesné kultuře Brna, o kultuře spisovného jazyka a básnické řeči, o ožehavých problémech rasy a národa, setkáváme se s podobiznami básníků jako: Kamarýt, Jablonský, Sládek, Neruda, Šmilovský, Winter, Theer a Táborský a Hruška bajkář, kteří jeden druhému podávají ruce k spolupráci na kulturním a duchovním poli českého národa. Kniha stojí Kč 35.—

Výjimečným literárním dílem je kniha rakouského spisovatele Rudolfa Brunngrabera RADIUM. Titul vzbuzuje domněnku, že běží o dílo vědecké, avšak podtitul „román prvku“ hned napravuje mylný dojem.

Autor, muž podivuhodné básnické schopnosti a nesmírně velikého vzdělání, vypravuje v dramaticky zhuštěné formě román o osudech lidí, jejichž život byl spjat s radiumem. Nejen manželé Curieovi, ale i všichni ostatní, lékaři, fysikové, dělnice, černosti a zejména bankéři, ti všichni hrají v knize své — často velmi významné úlohy — a nad nimi všemi síla nejmocnější, fatální a vítězná síla jejich života: radium.

Avšak když věnujeme plně uznání literární hodnotě Brunngraberovy knihy, uvědomíme si ještě něco jiného: že sotva nalezneme knihu, kde bychom po přečtení poutavého, básnický skvěle zvládnutého příběhu se byli, ani toho nepozorujice, obohatili o tolik nových vědomostí, jako právě z tohoto „románu prvku“.

Německé vydání knihy vychází v šesti nedělních v nákladu 19.000 výtisků, vedle českého překladu se pak chystají překlady anglický (v Anglii a také v Americe), italský, polský, holandský, dánský a maďarský. — Věnujte svůj pozornost příloženému prospektu.

BALADA Z KARLÍNA. Metodou valně odlišnou od výpravné techniky a z polá improvizacího přednesu dosavadních prózových prací Olgy Scheinpflugové překvapuje její románová novela „Balada z Karlína“ (nakl. F. Borového, str. 162). Držena všechna v koloritu šera a tmy, zújuje svou náladovou klavia-

Arne Novák:

NÁROD A PLÉMĚ.*

Ve Weignerově sborníku akademickém snesl Jindř. Matiegka zajímavé doklady o tom, že jak v minulosti, tak ve našich dnech vynikající mužové o naši kulturu zasloužili byk příslušníky v šech plemenných složek národních a že někde té oné rase přisuzovati specifické nadání pro určitý obor, ani že v některém období proniklo to ono plémě zvláště. Stále znovu se vrací ústřední poznatek, že spoluprací a závoděním rasových příslušníků, ale i stálým křížením a míšením plemenných znaků vznikají vhodné podmínky pro kulturní činnost v národě — pronikavější poznání národních dějin přímo varuje před jakoukoliv politikou rasovou.

Nepochybujeme o tom, že plemenná rozmanitost uprostřed národního celku, podporovaná stálým míšením krve a křížením rasových znaků, přispěla vydatně k fyzické i psychické zdatnosti národní; patrně účiny tyto byly ještě zesíleny přílivem zcela čistých plemenných žilů do naší vlasti, od pravěku bojště i tržště na evropské křižovatce. Ale jak se tyto plemenné procesy děly, jaký kvantitativní i kvalitativní podíl na nich měly jednotlivé rasy, zvláště pak která z nich nejčistěji a nejjachovateli zastupovala tělesný i povahový svéráz dávného obyvatelstva slovanského, to nevíme a patrně ani nikdy neovíme. Tím méně pak se smíme odvažovati jakýchkoliv zásahů do rasového procesu a snad dokonce v tom směru orientovati svou politiku a svou kulturu: nicotliv na vrátkách předpokladech

* Z právě vyšlé knihy studii a podobizen „Duch a národ“.

FEUILLETON

Jan Herben:

ČEŠTUVI CHARLOTTY MASARYKOVÉ.*

Po školním roce v Lipsku se vrátil dr. Tomáš Masaryk do Vídně jako snoubenec slečny Garrigouvé a připravoval si habilitační spis pro vídeňskou universitu. Leč všechny vědecké práce byly náhle přerušeny. Jednoho dne dostal totiž Masaryk dopis z Brooklinu, že nevěsta jeho utrpěla těžký úraz pádem s vozu. Masaryk proto chvátil do Spojených států, pla-

* Z knihy „Masarykův rodinný život“.

vil se po staré a nespolehlivé lodi, zažil na moři strašlivou bouři, v níž lodi hrozila zkáza. Již se zalily kabiny vodou a cestující se hrozili smrti. Zatím však se ukázalo, že praskla nádrž na pitnou vodu a loď přistála šťastně na druhém břehu Atlantického oceánu. Slečna Charlotta Garrigouvé se zatím pozdravila. Svatba byla dne 15. března roku 1878. Masaryk zdržel se tehdy v Americe jen čtrnáct dní a to většinou v rodině tchánově. Na zpáteční cestě zastavili se mladí manželé v Lipsku, aby navštívili staré přátele a místa, na nichž vznikla jejich láska.

Šňatek Masarykův s Američankou se brzy rozhlásil po Vídně. Masaryka vyhledali dva ředitelé různých bank, aby mu nabídli své služby, neboť tehdy se předpokládalo, že každá Američan-

ka je bohatá. Je pravda, otec paní Masarykové byl ředitelem velké pojišťovny, ale dcera nebyla „dolarová princezna“. Pověst o Masarykově bohatství udržovala se později i v Praze; ještě roku 1886 český místodržitel Kraus referoval do Vídně, že „Masaryk se v Anglii bohatě oženil“. V Kloboukách, kam jezdili mladí manželé na prázdniny, potkal Masaryka o prázdninách roku 1878 sňáček Koráb, ošávil se a že by jako o něco prosil. Copak? On ještě prý nikdy neviděl černošku a byl by teda rád, kdyby mu pan doktor Masaryk svou manželku ukázal.

Mladí manželé po návratu z Ameriky se usadili ve Vídně ve třetím okrese, najali si pokoj s předstímkou, Masaryk se připravoval na docenturu a paní obstarávala nevelkou domácnost; měli jen plynový vařič. Od toho

dne však, co mladá paní přijela s mužem do Evropy, byla spolupracovník svého muže. Tomuto důležitému spojení dal Tomáš výraz tím, že ke svému jménu připojil rodné jméno své ženy a psal se Tomáš Garrigue Masaryk, známé T. G. M. Myslílo se někdy, že tak bývá v Americe zvykem. Paní Masaryková mně jednou vysvětlila, že nikoliv, že to byla osobní věc Masarykova.

S mužem svým paní Charlie snášela dobré i zlé, což jsme nejlépe poznali, když Masaryk přišel roku 1882 na podzim na pražskou universitu. Ale již ve Vídně zajímala se stejně jako muž její o Čechy vídeňské, o poměr Vídně k nám Čechům, o studenty české ve Vídně. Když se přistěhovali do Prahy, paní Masaryková uměla již obratně česky. Učila se od muže, uč-

anthropologických a biologických, jejichž úroveň posud nikde nepřekračuje vědění o ráších, nýbrž na duchové a kulturní skutečnosti, jakou jest poznání o národě a národnosti, musíme budovati své pospolitě úsilí o vzdělanost, bez něhož naše politika budovatelská, obranná i zahraniční vůbec pozbývá smyslu.

туру na jedinou basovou tóninu šedi a černi. Obměňuje, prohlubuje vůdčí motiv strachu ze stárnutí, příznačný pro zmíněné starší práce autorčiny, v nejužší s ním souvislý děs ze smrti. Ten tady tkví v samém podvědomí hlavní figury, jest jejím osudovým předurčením. Stárnoucí samotářka, majitelka hokynářského krámků s mandlem v suterénu pod karlínským viaduktem, vede šedivý život venkovanky, již zůstala i na periferii velkoměsta. V noci jí nedá spát ustavičný strach před násilnou smrtí zardoušením. Mučí ji už od let, kdy se jí, dítěti z proletářské rodiny, oběsil otec. Pod nočním duněním ujíždějících vlaků nad sebou prožívá stavy horečné úzkosti, stupňované až do nepřičetna; zejména, když podědí malý kapitálek a přibude jí tak o důvod víc k obavám před neznámým loupežným vrahem. Bez potřeby lásky si konečně dá zprostředkovat sňatek, aby měla ochránce. Došťané se jí skromného, příčinlivého, z míry dobrého člověka, inkasisty větší firmy, a první doby jejich soužití minou klidně. Jenže muž pozbuje místa a za stoupající hospodářské tísně již nenajde trvalého zaměstnání. Tehdy žena, jejíž sebevědomí se po jeho boku znamenitě upevnilo, počne jím opo-

vrhovat. Aby okolí nepostřehlo, že je muž bez práce, nutí ho celé dny se procházet ulicemi. Probudí se v ní vůbec netušené zlé pud: chlubná pýcha, chamtivá lakota, žehrající na neúčinného příživníka, nenávistná posedlost štekny, jež se nedovede opanovat, ani když si to předsevzala. Muži stal se domov peklem. Aby ušel výčitkám a ponižování, vracívá se domů až pozdě v noci. Rádný kdysi člověk, seznamuje se teď s podobnými nezaměstnaností postiženými nešťastníky, toulá se s nimi a alkoholem zalévá zoufalství. Žena zatím počtena, co nezaměstnaných je v rodinách jejich zákazníků a známých, neváhá se nakonec přiznat, že i její muž je bez práce a pokouší se zaměstnat ho v krámě: za jeho noční nepřítomnosti se jí zas vracejí vražedné úzkosti. Je však pozdě. Ubožák z pocitu zbytečnosti vybitován ke vzdoru proti ní, ba i ke krádeži jejích peněz, zchátralý na těle i na duchu, utíká z domu. A to i když ho chce žena zdržovat, neboť sama se neovládne a v zápleti začíná kruté vady. Po jednom takovém prudkém výstupu za pozdního návratu z toulky jí v opilosti zardouší — on, který jí měl být strážcem. Tento ironický paradox spolu s oním velmi přesvědčivě zdůvodněným psychologickým obratem ženiným, s probuzením jejich vrozených plebejských nectností, sotvaže jí otrnulo a jakmile bylo na ní, aby sama shovívala nezaviněně zproletarisovanému manželu, jsou kompoziční jemnosti, ústrojně vyvinuté z monotonní náladové intonace balady. Vražda jako by tu od prvního taktu zlověstně visela ve vzduchu. K tomu sugestivní malba prostředí, nutného krámků s kumbálem bez oken a staženou železnou roletou, za níž plápolá

la se od rodiny jeho, když bývala o prázdnicích u rodičů mužových v Kloboukách, nebo v Hustopečích na Moravě, učila se ve styku s přáteli mužovými. Stala se z ní prostě Češka. Nejen, že o sobě říkala „já jsem Češka“, celý život svůj skutečně upravovala po česku, podle ducha i poměru českých. Významné je, že za celý život svůj jen jednou opustila svou novou vlast. Jako by připomínala starozákonní moabskou Ruth, jež pravila matce svého muže: „Kamkoli se obrátíš, půjdu a kdekoli bydliti budu, i já bydliti budu, neboť lid tvůj — lid můj a Bůh tvůj — Bůh můj. Kdekoli ty umřeš, umru a tu pochována budu.“

Toto české vlastenectví paní Masarykové musí být na prvním místě připomínáno v národě, kdykoliv bude o ní řeč. Nebyl to pak jenom jazyk, byl to duch národa, jež přijala. Poznala dějiny národa českého a splynula s jeho minulostí. Přítomnost prožívala, o budoucnosti měla stejné ideály pro jeho povznesení, svobodu a samostatnost, jako všichni my Čechové. Památné zůstane v životě Masarykové, když roku 1899 dohnán byl zuřivostí nepřátel, aby myslil na vystěhování z Čech — bylo to za Hilsneriády — že to byla paní Masaryková, která se úmyslu tomu vzepřela a zmařila jej. Bylať přesvědčena, že Masaryk má

poslání v národě, a hluboce věřila, že je k němu povolán. A proto stála na tom: „Ty nesmíš!“

Vzpřimovala svého muže snad častěji, když se vzdával naděje ve zdar svého působení, ale nejen slovy, nýbrž pomocnou prací a zasahováním do všeho, k čemu cítila sílu a schopnost. Začali spolu čísti v Lipsku Milla a Bucklea a tak pokračovali celý život v činné součinnosti. Paní Masaryková byla účastna všech myšlenek i podniků svého muže a stopy jejího ducha jsou patrné na všem, co Masaryk psal, a ve všech plánech, o něž usiloval. Paní Masaryková bylo všechno jiné, než salonní dáma nebo hečvábná kuchařka ve své domácnosti. Nepoznal jsem žádné jiné paní ve svém životě, aby tak jako paní Masaryková byla schopna obrátit se abstraktními pojmy, abstraktním usuzováním, abstraktními spisy vědeckými i náboženskými. Zdá se, že živý oheň náboženských udržovala v mužě svého ona. Ona to byla, jež pobízela muže svého k Tolstému.

Sanatorium dra Borůvky

PRAHA II, LEGEROVA UL. 61n.

Ústav pro choroby chirurgické, ženské a porody

Telefon 212-3-7, 379-0-6, 332-3-8

horečná hrůza nekonečných hodin nočních, dělených čas od času podezřelými kroky na chodníku nebo skandovaných hukotem těžkých nákladních vlaků vysoko nad hlavou, vše v souzvuku se soustředěným, spádovým podáním bez improvizací jeho tempa a téžavé hovornosti starších knih autorčiny. To je celek jako ze tmy vylomený krystal tvrdých hran a ostrých úhlů; v něm až dosud kulminuje spisovatelčino skladebné úsilí. Autorka „Balady“ se i předtím dopracovala výrazu venkoncem uměrného nesložitém svým konceptům. Od prvopočátku vyprávěcím vrhem téměř improvizace nedočkavým statečně zmáhala syrovou životní a postřehovou látku, nejčastěji dřív, než ji stačil v klidu zkrystalizovat roztok do neprůhlednosti nasycený. Mívala proto zladnější partie než celky, odstavce vyváženější než kapitoly. Její věta tryskala samorostlou, nejraději skotačivou kadencí, měla čilý zdvih a spád, jako by čtla noty počtů rovnou z rozechvělých linek a vibrujících osnov nervových. Plyula bez zákrutů, ale i bez akademické hladkosti a decentní vyrovnanosti. Spisovatelka dosud nepovrhla ani účelné umístěnou ukázkou argotu nebo odbornické hantýrky a nedopouští, aby pro vypuklost uhrané linie obrysově nebo pro pitoresknost figurální malby vyprchal živelný náladový opar, rozestřeny románovým nebo povídkovým prostorem. V „Baladě z Karlína“ energicky k tomu přidružila úspěšné úsilí o aktivní formaci a soustředila se na uzavřený, hospodárny, ústrojně však z nitra rostlý útvar slovesný.

Karel Sezima (v Lumíru).

KNIHY REDAKCI DOŠLÉ.

Úkol, který si Milena Nováková dala v tomto svém novém románě, není malý: chce zobrazit nejdramatičtější chvíle odbojového hnutí domácího a zahraničního s Masarykem jako ústřední postavou.

Dr. Emil Svoboda: O jazykovém zákoně a menšinových otázkách. Cena Kč 16.—. Nákladem autorovým. Komentáře, kritika a opravné návrhy na lepší uspořádání a stabilizaci našich vnitřních poměrů. „Za zdravý národ“. — Vydáno k VII. generálnímu shromáždění Mezinárodní ústředny svazů nemo-

cenských pojištoven, konanému ke konci minulého měsíce v Praze.

C. D. Burns: „DEMOKRACIE“, přeložil Dr. H. Slouka, poznámky Dr. Jan Kapras ml. Cena brož. Kč 16.—, váz. Kč 26.—. Stran 172. Druhý svazek knihovny „POLITIKA“, kterou řídí univ. prof. Dr. Jan Kapras. Vydal L. Mazač v Praze. — „V této knize se pojednává o demokracii hlavně jako o problému politické filosofie a nikoli pouze jako o vládním systému. Kniha o demokracii nemůže být bezbarvým vědeckým rozbořem, ale musí obsahovati trochu psychologické diskuse a něco mravního posudku“, praví prof. C. D. Burns v úvodu ke své knize, v níž rozbirá kulturní, sociální, právní i hospodářský význam demokracie.

I V KAPSE MŮŽETE NOSITI

novou stěrací pryž KOH-I-NOOR čís. 273, továrny na tužky KOH-I-NOOR L. & C. Hardtmuth, neboť stírá bezpečně a bez mazání i pak, je-li zašpiněna a ohmatána.

RODIČOVÉ! Jděte dobrým příkladem napřed a vychovávejte děti k pravidelné péči o chrup ráno a večer. Denní ošetřování Chlorodontem, osvědčenou jakostní zubní pastou, nestojí mnoho a udržuje zuby zdravé a odolné. Zdravé zuby jako předpoklad pro správné trávení jsou cennější nežli jmění.

Každý vzdělaný člověk má znáti moderní pomocnou řeč mezinárodní

OCCIDENTAL

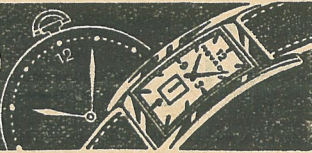
Učebnice stojí jen Kč 5.—, slovník česko-occidentalský Kč 8.—. Dodává za hotové předem (na šekový účet čís. 73.011)

KNIHKUPECTVÍ
AUG. SEIDL
Libreria Occidental

PRAHA VII,
Korunovační 20, Tel. 767-03

MOVADO

PRECISNÍ HODINKY - SVĚTOVÉ POVĚSTI!

Tuba Kč 4.-

Čiňte více pro své zuby! Používejte k jejich pěstění

Chlorodont

osvědčenou kvalitní zubní pastu!